

ARAP DÜNYASININ HATAY DEVLETİ'NİN KURULMASINA KARŞI TAVRI VE TÜRK-ARAP MUHÂDENETİ (DOSTLUK) CEMİYETİ

Yard. Doç. Dr. Kemal YAKUT

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde ortaya çıkan Arap milliyetçiliği, kısa zamanda siyasî nitelik kazandı. Arap milliyetçileri başta İngiltere olmak üzere Batı emperyalizminin kontrollünde ulus-devletlerini kurmak üzere harekete geçtiler. Ancak amaçlarına ulaşamadıkları gibi çeşitli manda rejimleriyle yüz yüze kaldılar. Bu dönem boyunca Arap milliyetçileri Türklere yönelik yoğun bir propaganda içine girdiler.

Sancak (Hatay), iki dünya savaşı arasında Türk-Suriye ve Türk-Arap ilişkilerini etkileyen en önemli sorunlardan biri oldu. Türkiye, Hatay'da Türklerin hukukunu korumayı öncelikleri arasına aldı. Hatay Devleti'ni kurdurarak Türkiye'nin bölge üzerindeki nüfuzunu sağlamlaştırdı. Bu olayların yaşandığı süreçte, Mısır'da Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti kuruldu. Böylece Türkiye'nin tezleri Arap dünyasında savunuldu ve imajı düzeltilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler

Türk-Arap İlişkileri, Türk-Suriye İlişkileri, Arap Dünyası, Hatay Devleti, Türk-Arap Dostluk Cemiyeti.

**ARAP WORLD'S ATTITUDE TO THE STATE OF
FOUNDING AND THE ASSOCIATION OF
TURKISH-ARAP FRIENDSHIP**

ABSTRACT

The Arab nationalism emerging in the period of disintegration of the Ottoman Empire, acquired a political character in a short time. Arap nationalists began to act in order to establish their national-states under the control of England and the other Western imperialist states. However, they did not only achieve their goals, but also they confronted some mandate regimes. During that period, Arap nationalists made intensive propaganda against the Turks.

Sanjak (Hatay) became one of the most important troubles which influenced the relation of Turkish-Syrian and Turkish-Arap, from the First World War to the Second World War. The government of Turkey gave priority to protect the political rights of Turks living in Hatay. Then, the Turkish government caused to found "Hatay Government" and to consolidate the position of Turkey over the region. At that time, the Association of Turkish-Arap Friendship was established in Egypt. Thus, the politics of Turkish government could be defended and the negative opinions about the Turks began to be changed in the Arab world.

Key Words

Turkish-Arap Relations, Turkish-Syrian Relations, Arab World, The State of Hatay, The Association of Turkish-Arap Friendship.

Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu

Osmanlı Devleti, Ortadoğu'yu egemenliği altına aldıktan sonra, bölgenin siyasal, sosyal, kültürel ve tarihî özelliklerini göz önünde bulundurarak, aşırı merkezîyetçi olmayan bir yaklaşımla yönetti. Özellikle Türkler, Araplara “kavm-i necib” gözüyle baktılar.¹ Din kardeşliğine dayalı statüko 19. yüzyıla kadar korundu. Ancak, Fransız Devrimi'nden sonra Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal ederek Suriye'ye yönelmesi statükonun değişmesine ve Ortadoğu'nun dış kaynaklı bir sosyal değişime uğramaya başlamasına yol açtı. Napolyon yayınladığı bildirimlerde Fransız Devrim ideolojisinin ilkelerini ve İslâmî terminolojiyi birlikte kullandı.² Bildirimlerdeki söylem, Mısır siyasal eliti ve aydınları üzerinde etkili oldu ve bir modernleşme paradigmasının gündeme gelmesine zemin hazırladı. Arap uyanışına tekabül eden bu paradigma, Osmanlı karşıtı bir söylemin üretilmesini doğurdu.³

19. yüzyıl boyunca başta İngiltere ve Fransa olmak üzere sömürgeci devletlerin müdahalelerde bulunması, Batılı siyasal düşüncelerin sızması, Batılı eğitim sistemiyle yetişen bir kuşağın yetişmesi, artan bir hızla ticari etkileşimin gerçekleşmesi, Arap dili ve edebiyatının ihya edilmesi, matbaanın kullanılması ve gazetelerin yayınlanmaya başlaması gibi etkenler Arap milliyetçiliğinin oluşumunu hızlandırdı.⁴ Bu süreçte misyonerler kilit rol oynadı. Zira bölgede, Fransız Cizvit ve Lazaristlerinin, Amerikan Protestanlarının ve Rus Ortodokslarının misyonerlik faaliyetleri ve okulları vardı. Özellikle Protestanların bir kolu olan Amerikan Presbiteryenlerinin 1866'da Beyrut'ta kurduğu Suriye Protestan Koleji (daha sonraları Beyrut

¹ H.A.R. Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and The West. A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East, Volume I, Islamic Society in the Eighteenth Century, Part I*, Oxford University Press, London, 1950, 200-234; Zeine N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev: Emrah Akbaş), Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 13-37.

² Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, (Çev: Taşkın Temiz), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998, s.99-100.

³ Timothy Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, (Çev: Zeynep Altok), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997; Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, (Çev: Latif Boyacı-Hüseyin Yılmaz), İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s.75-80.

⁴ Zeine, *a.g.e.*, s.41-51; Tibi, *a.g.e.*, s.125-141; Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev: Yavuz Alogan), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.313 vd. Bu süreçte Osmanlı'ya karşı gelişen Vahhabi hareketi için bkz. Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti. Vahhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

Amerikan Üniversitesi'ne döndü) Amerikan liberalizminin Arap dünyasına taşınmasında önemli rol oynadı.⁵

Ünlü Arap aydını Reşid Rıza, misyonerleri Batılılar tarafından “Müslüman topraklarının barışçıl bir biçimde kuşatılması ve fethi” için kullanılan bir orduya benzetti. Gerçekten de Kardinal Lavigerie ve misyonerleri Suriye'deki faaliyetleriyle Fransa'ya “bir ordunun, bir donanmanın yapacağı hizmetten fazlasını yaptılar.”⁶

Arap milliyetçiliği, 19. yüzyılın sonlarına kadar siyasî ya da ayrılıkçı olmaktan daha çok, kültürel bir nitelik taşıdı. Ancak bazı Batılıların, bölgenin Müslüman ve Hristiyan Arap aydınlarının ortaklaşa kurdukları örgütlerle hızla siyasallaştı.⁷ Padişah II. Abdülhamit döneminde kurulan bazı örgütler ve bu örgütlerin yayınları sonucu Suriye'de, Türk karşıtlığı bir ivme kazandı.⁸

Osmanlı'nın bu çalkantılı döneminde II. Abdülhamit'in yönetimine karşı geliştirilen muhalefet hareketine bazı Arap aydınları da katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin erken dönemlerinde Emin Arslan liderliğinde Keşfül-nikap, daha sonraları ise Halil Ganem'in Türkiye-el-Fettat adlı gazetesinin etrafında toplanan Türk-Suriye Cemiyeti üyeleri, Suriye bölgesindeki sosyal, kültürel ve dinî farklılıkların giderilmesine öncelik vermekle birlikte, Osmanlıcı bir projeye sıcak yaklaşmışlardı. Anayasal bir meşrutî düzenle reform yapılmasını arzulamışlardı.⁹ Bazı Arap aydınları Meşrutiyet'in ikinci kez ilanını desteklediler. Ne var ki 20. yüzyıla girerken, Arap milli-

⁵ George Antonius, **The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement**, Jarrold and Sons Ltd., London, 1945; Ayşe Hür, “Kavm-i Necip mi, Kavm-i Hain mi? Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu”, **Toplumsal Tarih**, S. 154, (Ekim 2006), s.75.

⁶ Zeine, **a.g.e.**, s.49; Tibi, **e.g.e.**, s.133-142.

⁷ Hourani, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, s.281 vd.; Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992, s.84-87.

⁸ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar. Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslâmcılık (1908-1918)**, Çev: Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.45.

⁹ Emir Şekip Arslan, **İttihatçı Bir Arap Aydınımın Anıları**, (Çev: Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, s.11-15; M.Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türk-lük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s.105-108. Suriye'deki aydınların Osmanlı yönetimine yönelttikleri eleştiriler ve talep ettikleri reformlar için bkz. David Dean Commins, **Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri**, (Çev:Selahaddin Ayaz), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1993

yetçi hareketi azımsanmayacak bir mesafe almıştı. Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde açık ve gizli birçok Arap örgütü kuruldu.¹⁰

Türk-Arap ilişkilerindeki kırılma ve şüpheler, dış politikada art arda başarısızlıklara uğranılması, Trablusgarb ve Balkan Savaşları sonucunda büyük miktarda toprak kaybedilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyet tarafından merkezîyetçi ve Türkleştirme politikası uygulanması gibi etkenlerden dolayı arttı.¹¹

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu'nun siyasi haritasını değiştirmeye yönelik çabalarına hız vermesi 400 yıllık beraberliğin sonunu getirdi. Savaşın ilk yıllarında Arapların bir bölümü hilafet ve saltanata sadık kalmalarına rağmen, etkili olan diğer Arap ileri gelenleri ise kendi devletlerinin kurulması anının geldiğini düşündüler.¹² Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşanın Suriye'deki Osmanlı karşıtı hareketleri sert önlemler alarak bastırmaya çalışması ve ileri gelen bazı Arapları idama mahkum etmesi, bölgedeki Osmanlı imajını daha da sarstı.¹³ Halifenin 14 Kasım 1914'te yayınladığı cihad fetvasına sırt çevrildi. Bazı İngiliz diplomat ve ajanlarıyla haberleşen Şerif Hüseyin ve oğulları, 10 Haziran 1916'da İttihat ve Terakki yönetiminin merkezîyetçi ve modernist olduğunu öne sürerek, Büyük Arap Ayaklanmasını başlattılar.¹⁴ Şerif Hüseyin'in

¹⁰ **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Arap Örgütleri Âliye Divân-ı Harb-i Örfisi**, (Yayına Hazırlayan: Ayşe H. Aydın), Arba Yayınları, İstanbul, 1993; Kurşun, **Türk-Arap İlişkileri**, s.92-132; Zeine, **a.g.e.**, s.85; Tibi, **a.g.e.**, s.142-148; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler. İkinci Meşrutiyet Dönemi**, C.I.Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 599-611; Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye**, (1908-1918), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.93-138; M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.60-81.

¹¹ Cemal Paşa, **Hatıralar. İttihat ve Terakki ve Birinci Dünya Harbi**, (Haz: Behçet Cemal), M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1959, s.68-76; Kayalı, **a.g.e.**, s.150-159; Kurşun, **Türk-Arap İlişkileri**, s.141-143.

¹² C. Ernest Dawn, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, (Çev: Bahattin Aydın ve Taşkın Temiz), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998, s.63-134; Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.67 vd.; Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zafere Umutsuzluğa**, (Çev: Lütfi Yalçın), Literatür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 29 vd.; David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış. Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı. 1914-1922**, (Çev: Mehmet Harmancı), Sabah Yayınları, İstanbul, 1993, s.137 vd.

¹³ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.250-251; Selim Ali Selam, **Beyrut Şehremininin Anıları (1908-1918)**, (Çev: Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2005, s.150-166; Zeine, **a.g.e.**, s.112-113; Kayalı, **a.g.e.**, s.217-221; Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye**, s.324-347.

¹⁴ Şerif Hüseyin'in yayınladığı beyanname için bkz. Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.276-277. İngiltere'nin Arapları kışkırtmaya yönelik faaliyetleri için şu esere de bakılabilir. H.V.F. Winstone, **Ortadoğu Serüveni. 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü**, (Çev: Fuat Davutoğlu), Risale Yayınları, İstanbul, 1999.

oğlu Emir Faysal'ın ayaklanmadan bir gün önce Cemal Paşa'ya gönderdiği tehditkâr bir notta, öteden beri ifade edilen Arap talepleri tekrarlandıktan sonra, ne islâmı ne de Araplıkla ilgisi bulunan bir dava için kendilerini kurban etmeyeceklerini ve bundan sonra “Arap Ümmeti” ve “Türk Ümmeti” arasında bir ilişki olmayacağını bildirdi.¹⁵ İngiliz güçleriyle birlikte hareket ederek Osmanlı askerlerini arkadan vuran ayaklanmacı Arapların bu tutumu, cephede kendilerini İngilizlere karşı Araplar da dahil olmak üzere bütün Müslümanların koruyucusu olarak gören subaylar tarafından ihanet olarak nitelendirildi. Bu subaylar özellikle uçsuz-bucaksız çöllerde yaralı askerlerin öldürülmesini affetmediler.¹⁶

Türk kamuoyu ise, ayaklanmacı Arapların Müslümanların lideri halifeye sırtlarını dönmesine, yabancı askerlerin kutsal topraklara girilmesine yardımcı olunmasını ve on binlerce Türk askerinin çölde ölümüne yol açılmasının şokunu uzun süre üzerinden atamadı.

Arap Bağımsızlık Mücadelesi Döneminde Türk-Arap İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra İngiltere ve Fransa, başta Sykes-Picot gizli antlaşması ve çeşitli diplomatik girişimler sonucu hazırlanan belgelerin ışığında bölgeyi paylaştılar.¹⁷ Fransa; Suriye ve Lübnan'da, İngiltere ise Irak, Filistin ve Ürdün'de manda rejimleri kurdular.¹⁸ Ortadoğu'nun sınırlarını yapay bir şekilde çizdiler. Özellikle 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı'nın Siyonist Liderlerden Lord Rothschild'e tarihe “Balfour Bildirisi” olarak geçecek bir mektup göndererek, “Majesteleri Hükûmeti'nin Musevi halkı için Filistin'de bir millî yurt kurulmasını olumlu mütaala etmekte olduğunu” bildirmesi yeni sorunların ve

¹⁵ Zeine, a.g.e., s.116.

¹⁶ Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (Çev: Recep Boztemur), İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s.154.

¹⁷ Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee, Paris Barış Konferansı'nda, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Ortadoğu'ya yönelik neyi arzuladığını, yine Başbakanın sözcükleriyle şöyle nakl etmişti: “Mezopotamya... evet... petrol sulama... Mezopotamya'yı almalyız; Filistin; ... evet ... kutsal topraklar siyonizm ... Filistin'i almak zorundayız, Suriye ... hımm ... ne var Suriye'de orayı Fransızlar alsın” Aktaran Margaret Macmillan, **Paris 1919. 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi**, (Çev: Belkıs Dışbudak), ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s.374.

¹⁸ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (Çev: Salih Yurdakul), Söylem Yayınları, İstanbul, 2000, s.62-63.

çatışmaların kaynağı oldu.¹⁹ Bu girişimle İsrail'in kurulmasının altyapısı hazırlandı.

Emir Faysal ve diğer Arap liderleri, savaş boyunca kendilerine vaat edilen bağımsız Büyük Arap Devleti'nin bir kandırmaca olduğunun farkına vardılar. Bazıları ciddi bir biçimde Osmanlı karşıtı tutumlarından ötürü pişmanlıklarını itiraf ettiler. Filistin Meclisleri Yüksek Komitesi, 27 Kasım 1919'da Kudüs'teki ABD temsilcisine yazdığı şu satırlar pişmanlığın kanıtı niteliğindedir: "Zayıf Arap milletinin parçalanması için çalışan en büyük düşman sanılan Türkiye, bizi bu yavaş ölüme mahkum edecek kadar zalimleşmemiştir. (...) Eğer Türkiye'ye karşı baş kaldırdıysak, bu sadece haklarımızı öne sürmek içindi ve ittifakımızın ülkemizi böleceğini ve ardından da sömürgeleştireceğini önceden görebilseydik Türklere husumetimizi ilân etmezdik."²⁰

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun hızla işgal edilmesi, vaat edilen Büyük Arap Devleti yerine Arap topraklarının bölünerek Irak, Suriye ve Filistin'de manda rejimlerinin kurulması Türk-Arap ilişkilerinde yeni bir evrenin başlangıcına işaret etmektedir. TBMM Hükûmeti, Suriye'deki gelişmelere kayıtsız kalmadı, bölge halkının kanaat önderleriyle ilişki kurdu ve anti-emperyalist yerel grupları teşvik etti.²¹

Türk Kurtuluş Savaşı'nın ana hedeflerini içeren Misak-ı Millî belgesinin 1. maddesinde Arapların kaderlerini belirleme hakkına işaret edilmişti.²² Ancak, TBMM Hükûmeti'yle bağıını kesmeyen bazı cemiyet ve Arap aşiret liderleri birleşme isteğinde bulunmuşlardı. Bu çabalardan biri de Suriye'de faaliyet gösteren İttihad-ı İslâm Cemiyeti idi. Bu Cemiyet adına 600 ileri gelen Suriyelinin imza attığı bir mektup Ankara Hükûmeti'ne gönderildi. Mektupta kullanılan dil öteden beri sürdürülen birlikteliğin sürdürülmesi yönündedir.²³

¹⁹ Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.263.

²⁰ Hür, a.g.m., s.76.

²¹ Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s.427 vd.

²² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)*, C.2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.317; Hasan Kayalı, "Bağımsızlık Mücadelesi İçinde Anadolu-Suriye İlişkileri (1918-1923)", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslar arası Kongresi*, C.1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.360-361,

²³ "Suriye'de İslâm Birliği Türk-Arap Kardeşliği", *Anadolu'da Yeni Gün*, 28 Teşrin-i evvel 1336/1920, No:446-66, s. 1-2.

Emperyalistler tarafından aldatıldıklarının farkına varan başta Emir Faysal olmak üzere bazı Arap ileri gelenleri Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği arayışına girmişlerdir. Bu sürecin ilgi çekici gelişmelerinden birisi de saltanat ve hilafete bağlı bazı Suriyeli Arapların, Fransız mandasına karşı Mustafa Kemal Paşa'yla diyaloga girerek, Suriye, Irak ve Türkiye'yi içine alan bir konfederasyon kurulmasını istemeleridir.²⁴ Anti-emperyalizm ve mazlum ulusların uyanışı söylemini büyük bir inançla savunmuş olan Mustafa Kemal Paşa, gerçekçi bir tavırla bu tür projelerin uygun bir dönemde ele alınmasını önerdi: "Dedik ki, artık hudud-u millimiz dahilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menafii umumiyeyi hududumuzun haricinde ısraf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün alem-i İslâmın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehid olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılıyoruz ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hudud-u dahilinde ve hâkimiyet-i milliye esasına müstenid olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil, ki federatif yahud konfederatif denilen şekillerden birisi ile irtibat peyda edebiliriz."²⁵

TBMM Hükûmeti, Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında İngiltere'nin ve Fransa'nın Ortadoğu'daki varlığını kabul etmediğini ve Arap bağımsızlık hareketlerini desteklediğini her fırsatta ifade etmişti. Türkiye'nin emperyalist Batı'yla hesaplaştığı Lozan Barış Konferansı sırasında Türk Heyeti Başkanı Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, Ocak 1923'te yaptığı bir konuşmada, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan, Suriye, Lübnan, Irak, Filistin ve Ürdün'e zorla uygulanan manda rejimlerini tanımadığını açıkladı.²⁶ Türkiye, Lozan'da Misak-ı Millî hedeflerine tam olarak ulaşamamasına rağmen irredentist bir politika da izlemedi.

²⁴ Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye**, s.438.

²⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920'de TBMM'nde gizli celsede yaptığı konuşma. Bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920)- 31 Şubat 1336 (1921)**, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.3

²⁶ İsmail Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri (1919-1939)", **İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri**, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (Ircica) Yayınları, İstanbul, 2000, s.120

Lozan'dan sonra Türk-Arap ilişkilerinde 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi ile Suriye sınırları içinde kalan Sancak (Hatay), Lozan'da çözümlenemeyen Musul Sorunu ve Türkiye'nin modern laik bir devlet kurmaya yönelik girişimi belirleyici oldu. Özellikle hilâfetin kaldırılması eleştirilere uğradı.²⁷ Musul, 5 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla Irak'a terk edildi. Paradoksal bir şekilde Mustafa Kemal Paşanın bu zor tarihi süreçte Arap dünyasıyla ilişkilere önem verdiği, adeta bir restorasyon hamlesi başlattığı görülmektedir.

Başta Irak Kralı Faysal olmak üzere birçok Arap lideri ile bir araya geldi. Irak Kralı Faysal, 3 Kasım 1927'de Londra'da Türkiye Büyükelçisi Ahmet Ferit Beye (Tek) Türkiye'deki modernleşme hareketlerine ve Mustafa Kemal Paşa'ya hayranlığını şu sözlerle dile getirdi: "Iraklılar ve ben Türkiye'deki terakkiyat ve inkılâbatı fevkalade takdir ve takip etmekteyiz. Gazi Paşa Hazretlerinin muvaffakiyatına hayran olmamak ve dehasına hürmet etmemek kabil değildir. .. Bütün Asyaî milletlere numune-i imtisal olacağınız şüphesizdir."²⁸ Kral Faysal'ın yakınlaşma çabaları, bu liderin 6-7 Temmuz 1931'de Ankara'yı ziyaretiyle üst düzeye çıktı.²⁹ Birinci Dünya Savaşı dönemine ait kötü anılar silinmeye çalışıldı. Dolayısıyla Türkiye'nin 1920'li yılların sonlarından itibaren Ortadoğu ülkeleri üzerindeki etkisi arttı ve bazı Arap entelektüelleri tarafından bir cazibe merkezi olarak görülmeye başlandı. 1930'lu yılların sonlarına doğru Türkiye ile bazı Arap devletleri arasında sıcak ilişkiler kuruldu. Irak Dışişleri Bakanının Nisan 1937'de Türkiye'ye yaptığı ziyarete, 22 Haziran 1937'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İktisat Bakanı Celal Bayar karşılık verdiler. Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil Türk-Irak dostluğunun tarihi ve coğrafi etkenle-

²⁷ Eleştiriler için bkz. Orhan Koloğlu, **Türk Çağdaşlaşması. İslâma Etki, İslâmdan Tepki**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1995, s.109 vd.; Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri", s.121-125; İskender Gökalp-François Georgeon, **Kemalizm ve İslam Dünyası**, (Çev: Cüneyt Akalın), Arba Yayınları, İstanbul, 1990, s.111 vd.

²⁸ Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.2, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.239. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Kemalizmin Irak'ta algılanışı için bkz. Qassam Kh. Al-Jumaly-İzzet Öztoprak, **Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

²⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s.265-266.

rin doğal sonucu olarak geliştiğini belirterek, Türkiye'yi örnek aldıklarını açıkladı.³⁰ İki ülke arasında iktisadi işbirliği kararı alındı.³¹

1920'de Fransa'nın Suriye'yi parçalayarak oluşturduğu Lübnan ise etnik ve dinsel karışıklığa rağmen, Türkiye'yi bölgesel bir güç olarak kabul etti. Lübnan halkının bir kısmı Türkiye'ye ve Atatürk'e yakınlık duyduklarını çeşitli vesilelerle dile getirdiler.³² Şarkî Ürdün Emiri Abdullah'ın 31 Mayıs 1937'de Ankara'ya ziyaret etmesi ve "bu terâkki ve teali Hak'kın bütün şark milletlerine büyük bir lûtfu olan bir Ataya malik olmanın ve ona sımsıkı sarılmanın eseridir" diyerek dostluk kurmaya çalışması, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasının farklı bir yansımasını oluşturdu.³³

Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasını pekiştiren en önemli gelişmelerden birisi de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'nın yer aldığı Sadabad Paktı'nın kurulmasıdır.³⁴ Pakt'a Mısır ve Suudi Arabistan da bölgesel işbirliğini geniş bir coğrafyaya yaymak amacıyla dahil edilmek istendi. Ancak başarılı olunamadı. Fakat Pakt'la, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkileri doruk noktasına ulaştı.³⁵

³⁰ "Türk-Irak Dostluğu", **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1937, Sayı:4711, s.3

³¹ "Türk-Irak İşbirliği", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1937, Sayı:4719, s.1. Basının etkili kalemlerinden Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi, iki ülke arasında gelişen dostluğun bölge barışının korunmasına katkıda bulunacağını öne sürdü: "Çok iyi demek kafi değildir, buna kardeşlik demek daha muvafık olur. Komşu Irakla münasebetlerimiz bu kadar güzel ve ileri iyiliktir. ... Bütün halk ile Irak bizi seviyor, bütün halk ile biz Irak'ı seviyoruz. Sade bir dostluktan değil, en kuvvetli bir ittifaktan bile ileri olan bu karşılıklı sevginin bu havalide ve çevresinde sulha en müessir surette hizmet edecek çok kuvvetli bir unsur olacağını söylemeye hacet bile yoktur. ... Bu dostluk Orta ve Yakın Şark'ta sağlam esaslara dayanan muhâdenet ahengi içinde salâbetli bir sulh ve muhabbet mesnedi teşkil etmektedir." Bkz. Yunus Nadi, "Dost ve Komşu Irak ile Çok İyi Münasebetlerimiz", **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1937, No:4712, s.1.

³² "Beyrut'ta Yaşasın Atatürk Sesler", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1937, No:4685, s.7.; Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Edde, 10-11 Haziran 1937 tarihlerinde İstanbul Üzerinden Paris'e geçmiştir. Türk halkı Cumhurbaşkanıya sevgi gösterilerinde bulunmuştu. Bkz. **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1937, No:4697, s.1

³³ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1937, Sayı:4688, s.1.

³⁴ Soysal, "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri", s.142; Aynı yazarın şu makalesine de bakılabilir. İsmail Soysal, "1937 Sâdâbad Paktı", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç (Sempozyuma Sunulan Tebliğler. 15-17 Ekim 1997)**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.327-342; Bilgin, **a.g.m.**, s.15-26; Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, C.1, (Editör: Baskın Öran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.357-369.

³⁵ Sadabad Paktı'yla Hindukuş Dağlarından Akdeniz'e kadar uzanan alanda barışın egemen kılındığına inanılmıştı: "Şimdi yekdiğerine dayanan Şark milletleri dahillerinde daha kuvvetli bir nefis itimadile, harice karşı ise Hindukuş Dağlarından Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir alemin yegane devleti imiş gibi bir manzara ile yaşayacaklardır." Bkz. Yunus Nadi, "Tahrân Görüşmeleri ve Şark Mısakı", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1937, No:4720, s.1,

Dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Pakt'ın dengeli ve zaman zaman aktif bir dış politikaya tekabül ettiğini yıllar sonra bir yazısında şöyle yorumlamıştı: “O zamanki şartlara göre, biz, anlayışımıza uygun olarak, bütün Orta Doğu’yu kaplayacak bir dostluk halkaları camiası kurmaya çalışıyorduk. Bu camianın yüzeyinin Balkanlar dahil, Avrupa güneyinden Uzakdoğu hududuna kadar olmasını istiyorduk. bütün bu sahayı, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında tarafsız bir dostluk camiası haline getirmek için çalışıyorduk.”³⁶

Türkiye, Tevfik Rüştü Aras'ın altını çizdiği hedefe ulaşabilmek için Sadabad Paketi'nin dışında kalan Mısır'la ilişkilerini geliştirdi. Kral Faruk'un 1936 yılında tahta geçmesiyle aşama kaydeden ilişkiler, 7 Nisan 1937'de iki ülke arasında dostluk antlaşması imzalanmasıyla ivme kazandı.³⁷ Mısır aydınları Türkiye'deki modernleşmeyi büyük bir ilgiyle izlemişlerdi. Mısır'ın en büyük gazetelerinden bir olan El-Mukaddam'ın sahibi ve başyazarı, aynı zamanda parlamento üyesi olan Halil D. Tabit Bey, İstanbul ziyareti sırasında, “Yeni Türkiye'ye karşı bütün Mısır'da derin bir muhabbet, bir alaka ve hürmet vardır. Hepimiz büyük ıslahatçı Atatürk'ün zekâ, cesaret ve kabiliyetlerine hayranız”³⁸ diyerek gelinen noktanın altını çizmişti. 10 Nisan 1938'de Tevfik Rüştü Aras'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez bu ülkeyi ziyaret eden Türk Bakanı olması, Mısır kamuoyundaki olumlu Türk imajını daha da pekiştirdi. El-Ahram Gazetesi, bu ziyaretin aynı zamanda Mısır'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra ülkeye gelen ilk Dışişleri Bakanının Tevfik Rüştü Aras olması nedeniyle daha da anlamlı olduğunu belirtti.³⁹ Hükûmetin yayın organı El-Siyase Gazetesi ise Türkiye'deki hızlı modernleşmeyi övdükten sonra Mısır'ın Sadabad Paketi'na girmemesi-

³⁶ Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, 2. Kitap, İstanbul, 1968, s.217.

³⁷ Türkiye ile Mısır arasında dostluk antlaşması için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)**, C.1, TTT Yayınları, Ankara, 1983, s.529-530; Ahmet Özgiray “Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S.11, (1996), s.7.

³⁸ “Kardeş Mısır'ın, Yarın için Ümitleri ve Mesaisi”, **Cumhuriyet**, 20 Birinci Teşrin 1937, No:4827, s.1. EL-Mukaddam gazetesi 4 Ocak 1936'da yayınladığı “Türkiye'nin Emsalsiz Kalkınması” adlı makalede Türkiye'nin bağımsız bir anlayışla kalkınması üzerinde durdu. Bkz. **Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi**, Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatından, Ankara, 1938, s.119.

³⁹ El-Ahram'dan aktaran **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1938, Sayı:4994, s.1. Mısır gazeteleri bu ziyaretle “iki dost ve kardeş memleket” arasındaki yakınlığın üst düzeye çıkacağını belirtmişlerdir. **Tan**, 4 Nisan 1938, No:1051, s.1.

nin gerekçelerini açıkladı: “Mısır da Şark paktına iltihak etmeyi çok istedi. Fakat bir takım harici taahhüdlere buna mâni olmaktadır. Mısır’ın askerî kudreti arttığı vakit mezkûr pakta o da girecektir. Bununla beraber Türkiye her zaman Mısır’ın dostluğuna güvenebilir.”⁴⁰

İki ülke arasında 11 Nisan 1938’de dostluk antlaşması teati edildi. Mısır Dışişleri Bakanı Abdülfettah Yahya, törende yaptığı konuşmada, tarihin iki ülkeyi beraber yürüttüğünü, mukadderatını birleştirdiğini ve Türkiye’nin Akdeniz’de barışı devam ettirmeye çalışan en büyük güç olduğunu açıkladı.⁴¹

1930’ların ikinci yarısından itibaren Mısır’daki gelişmeleri büyük bir dikkatle takip eden Türk basını, bu ziyarete de geniş yer ayırdı. Yunus Nadi, “Geçmiş asırların karışık labirentlerinde Türk-Mısır münasebetlerine dair tetkikat yapmağâ kalkacak olursak düzinelerce cildin kâfi gelmeyeceği muhakkaktır. Fakat buna ne lüzum var?” diyerek geçmişin olumsuzluklarının unutulmasını, aksine Türk Kurtuluş Savaşı’nda Mısır halkının Türkiye’ye olan hissiyatını ve yardımlarını hatırlamanın daha yerinde olduğunu belirtti. Yeni dönemde ise çeşitli alanlarda işbirliği yaparak “sulh ve medeniyet yolunda” birlikte ilerlemeyi önerdi.⁴²

Dışişleri Bakanı Tefvîk Rüştü Aras’ın bu gezisi, iki ülkenin dostluk ilişkilerini sıkı bir şekilde sürdürebileceklerini, ancak Mısır’ın Sadabad Pakti’ne girmeyeceğini ortaya çıkarmıştı. Buna karşılık paradoksal bir şekilde Mısır kamuoyunun Türkiye’ye karşı olan olumlu yaklaşımını ise daha da arttırmıştı.

1930’ların ikinci yarısında, 19. yüzyılda başlayan Arap milliyetçiliğinin etkisiyle gölgelenen ve zaman zaman ayaklanma boyutuna ulaşan ilişkiler

⁴⁰ El-Siyase’den aktaran **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1938, Sayı:4994, s.1; **Tan**, 10 Nisan 1938, No:1058, s.1. 23 Ocak 1934’de El-Siyase gazetesinde yayınlanan baş makalede Türkiye’deki modernleşme hamlesinden ve ulus-devletin kurulmasından büyük övgüyle söz edilmişti. Bkz. Bayram Akça, “Atatürk Dönemi Türk-Mısır İlişkileri ve Bu Dönemde Mısır Basınının Türk İnkılabına Bakışına Bir Örnek”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003) , Bildiriler**, C.2, (Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Cönce-Nilgün İnce- Neşe Çetinoğlu), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, s.1175-1181.

⁴¹ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1938, Sayı:4996, s.1,7.

⁴² Yunus Nadi, “Dr. Aras’ın Mısır Seyahati”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1938, Sayı:4997, s.1, 7.

normalleşti. Atatürk'ün yapıcı ve barışçı yaklaşımının sonucunda da önemli mesafe alındı. Fakat etkin güç birliği oluşturulamadı.

Hatay Devleti ve Arap Dünyası

Misak-ı Millî sınırları içinde yer almasına karşın, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnamesi ile Suriye sınırları içinde bırakılmak zorunda kalan Sancak, Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra gündemden düşmedi. Mustafa Kemal Paşa, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı 15 Mart 1923'te Adana'ya yaptığı bir gezide, Sancak Sorunu'nun dış politikanın öncelikli konuları arasında yer alacağına mesajını verdi. Sancak göçmenlerinin de yer aldığı karşılama töreninde, siyahlara bürünmüş, elleri kolları zincirli Ayşe Fitnat adında genç bir kız öğrencinin “Gazi Paşamız bizi kurtar” sözüne, “40 asırlık Türk yurdu düşman elinde kalmaz” cevabını vererek kararlılığını gösterdi.⁴³ Türkiye'deki bazı resmi kurumların, Adana'ya göç eden Sancaklı Türkler tarafından kurulan İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni desteklemeleri bu kararlılığın önemli bir göstergesi oldu. Ancak, Sancak Türklerinin Lozan'daki Türk heyetine ve Ankara'daki üst düzey yöneticilere Türkiye'ye katılma konusunda yaptıkları başvurular olumlu sonuçlanmadı ve Lozan Barış Antlaşması'yla Sancak'ın Suriye sınırları içinde kalmasına onay verildi. Hiç kuşkusuz siyasal konjoktürün dayattığı bu karar geçici olarak değerlendirildi.

Fransız manda yönetimi, tüm bölgeye yayılan Arap milliyetçiliğini sindirmeye çalıştı. Daha önce Halep, Şam, Lübnan ve Alevi (Lazkiye) biçiminde dörde ayırdığı Suriye'de yeniden bir yapılandırmaya giderek, Halep ve Şam'ı Suriye Devleti adı altında birleştirdi. Sancak'ı da Şam'a bağladı. Bu aşamada Türk basını konuyla yakından ilgilendi.⁴⁴ Türk ve Fransız tarafları sorunların büyümesi karşısında sınırın tam olarak tespit edilmesi için 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi'nin 8. maddesine göre daha önce belirlenmesi gereken, komisyonun kurulması için 30 Mayıs 1925'de Halep'te bir

⁴³ Nuri Aydın Konuralp, **Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, (Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Konuralp), Hatay Postası Basımevi, İskenderun, 1996, s.139; Selim Çelenk, **Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, (Yayına Hazırlayan: Günay Çelenk), Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Antakya, 1997, s.28

⁴⁴ Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye**, s.453-456.

protokol imzaladılar. Fransa'nın Suriye-Lübnan Yüksek Komiseri De Jouvenel başkanlığında bir delegasyon Ankara'ya gelerek, 30 Mayıs 1926'da "Türkiye Cumhuriyeti ile, Uluslararası Bağitlar Gereğince Suriye-Lübnan Üzerinde Sahip Olduğu Yetkiye Dayanarak Davranan, Fransız Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi"ni onayladı. 15 maddelik sözleşmeye beş protokol ve bir mektup eklendi.⁴⁵

Bu diplomasi sürecinde Şam'da Ahmet Nami Beyin başkanlığında bir hükümet kurulunca, Sancak'ta bağımsızlık yönünde bir hareket başladı.⁴⁶ De Jouvenel 4 Nisan 1926'da yayımladığı bir kararla, Sancak'ta seçimlere gidileceğini, seçimlerde belirlenecek olan dört temsilcinin mevcut sekiz temsilciye eklenmesiyle 12 üyeli bir "Millet Meclisi" kurulacağını ve bu Meclis'in Sancak'ın gelecekteki statüsüne karar vereceğini bildirdi.⁴⁷ Nitekim bu Meclis, Sancak'ın bağımsızlığını ilan etti ve bir Anayasa hazırladı.⁴⁸ Fransız Yüksek Komiseri Suriye'deki Arap milliyetçilerinin yoğun tepkisi üzerine Sancak Hükûmeti'nin adını Şimali Suriye Hükûmeti olarak değiştirdi. 12 Haziran 1926'da Sancak Meclisi bağımsızlık kararını geri aldı.⁴⁹ Suriye'de 1928'de yapılan seçimler sonucu oluşturulan Kurucu Meclis, hazırladığı Anayasaya ek olarak "İskenderun Sancağı Statü Organığı" adında bir belge oluşturarak idarî, malî ve kültürel özerkliğin sınırlarını belirledi. Belge, 1930'da Cemiyeti Akvam'da Mandalar Komisyonu tarafından kabul edilerek, Sancak'ın statüsü uluslararası güvenceye bağlandı.⁵⁰

Sancak Sorunu'nda asıl kırılma noktasını oluşturan gelişme, Leon Blum başkanlığındaki sol-liberal Halk Cephesi Hükümeti'nin 9 Eylül 1936'da Suriye'ye bağımsızlık öngören Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Antlaşma-

⁴⁵ Soysal, **a.g.e.**, s.281-303.

⁴⁶ Ali Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı", **Güneyde Kültür (Aylık Fikir ve Sanat Dergisi)**, Yıl:7 Sayı:75 (Mayıs 1995), s.18.

⁴⁷ Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.84.

⁴⁸ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu?**, TTK Yayınları, Ankara, 1966, s.14.

⁴⁹ Melek, **a.g.e.**, s.14; Ada, **a.g.e.**, s.84; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi. V. Dönem (1935-1939)**, TBMM Basımevi, Ankara, 2001, s.546; Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı", s.19

⁵⁰ Melek, **a.g.e.**, s.16; Güneş, **a.g.e.**, s.547; Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı", s.19.Fransızların 1921 ile 1930 tarihleri arasında Suriye ve Sancak'ta yaptıkları tahrikler için bkz.Erdal İter, "Fransa'nın Suriye'yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risale", **Atatürk Yolu**, Yıl:9, C.5, S.17, (Ocak 1996), s.61-81.

sı'nı imzalamasıdır. Antlaşmada, Sancak'la ilgili bir madde bulunmamasına karşın, 3. maddede, “Fransa'nın, Suriye ile ilgili olarak ya da onun adına imzaladığı uluslar arası antlaşma ve sözleşmelerden doğan hak ve yükümlülüklerinin, mandanın sona erdiği ... Suriye hükümetine devredileceği” hükmüne yer verilmişti.⁵¹

Sancak'ın özel statüsünü kaybetme riskini taşıyan ve hatta sıkı bağlarla Suriye'ye bağlanmasını gündeme getirebilecek olan bu antlaşma, başlangıçta Türk kamuoyu ve resmi makamlarınca ihtiyatla karşılandı. Türk dışişleri yetkilileri Paris'ten dönen Suriye heyetiyle yaptıkları görüşmeden bir sonuç alamadılar. Gelişmeleri yakından izleyen Mustafa Kemal Atatürk, Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak Antlaşması'nın imzalanmasından birkaç gün sonra Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'a, Sancak'ta Türkiye'nin garantisi altında müstakil bir Türk Devleti'nin kurulması projesinin uygulanacağını söyleyerek, uzun soluklu bir diplomatik sürecin başlayacağını işaretini verdi.⁵² Mustafa Kemal Atatürk'ün bu sözleri aynı zamanda Sancak konusunun bir kampanyaya dönüşmesini sağladı. Basın, içinde bol miktarda “milli dava” sözcüklerinin geçtiği yazılar yayımlamaya başladı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün “müstakil Hatay Türk Devleti” tezi 26 Eylül 1936'da Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, tarafından Milletler Cemiyeti'nde dünya kamuoyuna açıklandı.⁵³ Böylece Türkiye, nüfusun büyük çoğunluğu Türklerden oluşan Sancak'ın kendi kendini yönetme sorununu uluslararası platforma taşımış oldu.

Türkiye, Fransa Hükûmeti'ne 9 Ekim 1936'da bir nota vererek, diplomasi atağını üst düzeye çıkardı. Notada, Sancak ahalisine kendi kendilerini yönetecek olanağın tanınmasına medar olacak bir rejimin verilmesi istendi.⁵⁴ Fransa'nın cevabının beklendiği bir sırada, Mustafa Kemal Atatürk, 1

⁵¹ Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak of Alexandretta. A Study in Turkish-French-Syrian Relations*, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.98; Ada, *a.g.e.*, s.110; Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1937)*, C.1-2, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.134.

⁵² Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'tan Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.532.

⁵³ Ada, *a.g.e.*, s.111; Güneş, *a.g.e.*, s.549.

⁵⁴ Notanın tam metni için bkz. Güneş, *a.g.e.*, s.549-550

Kasım 1936'da TBMM'nin 5.Dönem, 2. toplanma yılını açış konuşmasında, Türkiye ile Fransa'nın arasında tek ve büyük meselenin "hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve Havalisinin mukadderatı" olduğunu ve bunun üzerine "ciddiyetle ve kabiliyetle" durulmasının zorunlu olduğunu kamuoyuna açıkladı.⁵⁵ Sancaklı Türk liderler Mustafa Kemal Atatürk'ün Meclis'i açış konuşmasının Sancak'ı ilgilendiren kısmını çoğaltarak halka dağıttılar. Halktan bazıları da Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğraflarını ve konuşmasını kartpostal haline dönüştürerek, altın yıldızlı çerçevelerle evlerine astılar.⁵⁶

Sancaklı Türklerin kurtarıcı olarak gördükleri Mustafa Kemal Atatürk, rasyonel, sabırlı ve örgütlü bir mücadeleden yanaydı. Öncelikle Antakya-İskenderun ve çevresinin Hatay olarak adlandırılmasını ve bölgeye yönelik faaliyet gösteren derneğin adının da Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirilerek güney kentlerinde şubeler açmasını istedi⁵⁷.

Bazı Türk aydınları Mustafa Kemal Atatürk'ün kararlı tutumuna ve Hükümet'in diplomatik baskısına paralel olarak, dönemin dil ve tarih tezleri ekseninde bölgenin Türk sakinlerinin "Eti Türklerinden" geldiğini kanıtlamaya çalıştılar. Bunların içinde en çarpıcı olanlarından biri Siirt Milletvekili İsmail Müştak Mayakon'un yaklaşımıdır. Mülkiye Mektebi mezunu ve uzun süre çeşitli gazetelerde yazarlık yapan İsmail Müştak Bey, Antakya, İskenderun ve havalisinin sahibi olan Türklerin Orta Asya ve Altaylardan kalkarak önce Asya, daha sonra da bütün dünyaya yayılan Türklerin bir parçası olduğunu öne sürdü: "Bunların bir kısmı Çin'in şimaline gidip orada yerleşmişler ve o havaliye kendi isimlerini vermişlerdir. Çin'in şimalindeki memleketler tarih kitaplarında halâ (Hatay) diye zikr olunmaktadır. ... İşte bugün Antakya, İskenderun ve havalisinde yaşayan Türkler o Hatay Türklerinin çocuklarıdır... Hatay, Hata, Ata, Eti: bunlar aynı şey, aynı kökten gelen ve hepsi aynı mâna ifade eden Türk kelimesidir.⁵⁸"

⁵⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, T.B.M.Meclisinde ve CHP Kurultaylarında (1919-1938)**, C.1, (Toplayan:Nimet Arsan), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981, s.392

⁵⁶ Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarınyay-Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Asam Yayınları, Ankara, 2001, s.49.

⁵⁷ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s.95; Hamdi Selçuk, **Hatay'ın O Günleri**, Özdemir Basımevi, İstanbul, 1971, s.23.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin kurumları ve kamuoyuyla soruna sahip çıktığını göstermektedir.⁵⁹ Sorunun gittikçe karmaşıklaşması ve Türkiye'yi daha fazla karşısına olmak istemeyen Fransa, konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürme kararı aldı. Türkiye'nin de uygun görmesiyle Milletler Cemiyeti 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında sorunu tartışarak, çözüme ulaşmaya çalıştı. Bunun için, İsveçli Sandler'i raportör atadı. Sandler'in Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunduğu ön raporda, tarafların temsilcilerinin birbirleriyle görüşmelerini, Konseyin incelemeler yapmak üzere bölgeye üç gözlemciyi göndermesini önerdi.⁶⁰

Milletler Cemiyeti Konseyi'nde görüşmelerin sona ermesinden sonra Paris'e giden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki Türk Heyeti, Fransızlara şu önerilerde bulundu: Hatay'a tam bağımsızlık tanınması, Suriye, Lübnan ve bağımsız Hatay Devleti'nden bir konfederasyon oluşturulması ve İskenderun limanlarının bir kısmının Türkiye'ye kiralanması ve demiryollarının kombine edilmesi.⁶¹ Fransa, Hatay'ın hızla "Türkiye'nin uydusu haline geleceği" gerekçesiyle konfederasyon teklifine sıcak bakmadı⁶² ve mevcut statüyü korumayı amaçladı.

Hatay Sorunu hızla yeni bir şekil almaya başladı. Sandler, hazırladığı raporu 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sundu. Raportör raporunda, Hatay'ın içişlerinde tümüyle bağımsız, "ayrı bir varlık" olmasını, dışişlerinde Suriye tarafından yönetilmesini ve Suriye ile ortak gümrük ve para birliğine sahip bulunması gibi hususlara yer verdi.⁶³

Sandlerin raporu çerçevesinde 5 kişilik uzmanlar komitesi, Hatay'ın statüsü ve anayasasını hazırladı. Belgeler 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'nde oybirliği ile kabul edildi. Böylece Hatay'ın ayrı bir

⁵⁸ İsmail Müştak Mayakon, "Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı", *Cumhuriyet*, 10 Birinci Teşrin 1936, No:4458, s.1. Alman Şarkiyatçı Gotthard Jaeschke, *Orient-Nachrichten* gazetesinde yayınladığı bir makalede İskenderun ve Antakya'nın "halis Türk Yurdu" olduğunu belirtmesi büyük bir akis yapmıştı. Bkz. *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi*, s.241.

⁵⁹ TBMM'nin 27 Kasım 1936'da sorunu bütün ayrıntılarıyla görüşmesi için bkz. Güneş, *a.g.e.*, s.553-571; Mete Tuncay, "Hatay Sorunu ve TBMM", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976*, (Haz: Siyasi İlimler Türk Derneği), Ankara, Tarihsiz, s.249-269.

⁶⁰ Pehlivan-Sarıay-Yıldırım, *a.g.e.*, s.77; Ada, *a.g.e.*, s.122.

⁶¹ Soyak, *a.g.e.*, s.559

⁶² Ada, *a.g.e.*, s.123

⁶³ Sandler raporunun ayrıntıları için bkz. Soyak, *a.g.e.*, s.590-592; Güneş, *a.g.e.*, s.574-576

varlık olduğu hukuksal bir nitelik kazandı.⁶⁴ Belgeler 14 Haziran 1937’de heyecanlı bir görüşmeden sonra TBMM tarafından da onaylandı.⁶⁵

Milletler Cemiyeti Konseyi’nde Hatay’a ait belgelerin kabul edilmesi ve Türkiye ile Fransa arasında Sancak’ın toprak bütünlüğü ve Türkiye-Suriye sınırının güvenceye alınmasına ilişkin antlaşmaların imzalanması, Suriye’de milliyetçiler tarafından tepkiyle karşılandı.

Büyük ve bağımsız Suriye’yi kurmayı hedefleyen Vatani Partisi yandaşları Türklere saldırmaya başladı. Hatay’ın bağımsızlığını kabul etmediklerini açıklayarak, bu bölgeyi Suriye’ye katacaklarını ifade ettiler. Amaçlarına ulaşmak için ihtilâl hazırlığına giriştiler.⁶⁶ Suriye gazeteleri halkı kundakçılığa teşvik eden sert yazılara yer verdi. “İttihad-ı mukaddes” ilan eden ve milliyetçi görüşleriyle tanınan Abdurrahman Şehbender’in söylevleri Suriye gazetelerinde öne çıkarıldı: “bünyesinde yapılan ameliyatın ıstırabını çeken Suriye, mademki hayattadır, mukaddes haklarından arzusu ile vazgeçmiyecektir. Hakkı çiğneyen muahedeler paçavradır.”⁶⁷ Bazı Suriye gazeteleri, gelinen aşamadan ötürü Arap dünyasını suçladılar. Fetyalarap gazetesi, Arapları Hatay sorununa ilgisiz davranmakla itham etti: “Suriyeliler, Arap milletlerinin terbiyesine ve medeniyetine unutulmaz hizmetler ifa ettikleri halde, bu milletlerden bazıları, maalesef, felaketlerimize karşı tam bir lâkaydi göstermişler. Londra’da olsun, Ankara’da olsun tavassut veya protestoda bulunmağa bile teşebbüs etmemişlerdi.”⁶⁸ Bu gazete daha da ileri giderek, İskenderun’un dışında Arap olan yerleri de Türklere istediklerini açıkladı.⁶⁹

⁶⁴ Sancak’ın statüsü, anayasası, Sancak’ın toprak bütünlüğünü güvence altına alan antlaşma ve Türkiye-Suriye sınırının güvence altına alınmasına ilişkin metinler için bkz. Soysal, **a.g.e.**, s.549-572; Güneş, **a.g.e.**, s.577-591; Belgelerin özetleri için bkz. Ada, **a.g.e.**, s.134-136; “Hatay İçin Kazanımlar”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1937, No:4690, s.3.

⁶⁵ “Meclis, Hataya Dair Muahedeleri Tasdik Etti”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1937, No:4701, s.1.

⁶⁶ Basın Türklere yönelik saldırıları günü gününe okuyuculara duyurdu. **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1937, No:4692,s.3; **Cumhuriyet** 12 Haziran 1937, No: 4698, s.8; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1937, No:4699, s.6

⁶⁷ Aktaran, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1937, No:4695, s.7, İskenderun Muhafızı Elbarazi ise halka, “başımızın üstünde dalgalanan dört renkli bayrak siz onun altında ölmeğe hazır oldukça ne Milletler Cemiyeti, ne de başkası tarafından indirilebilir, yetmiş milyon Arap sizinledir” şeklinde seslenerek tahrik etti. Bkz. **Aynı yer**.

⁶⁸ **Aktaran Cumhuriyet**, 7 Haziran 1937, No: 4693, s.1

⁶⁹ **Aynı yer**.

Türkiye, Suriye'den yükselen milliyetçi tavrı ve Türklere yönelik saldırganlığı başlangıçta düşük dozda bir tepkiyle karşıladı. Ancak olayların artarak devam etmesi üzerine tutumunu değiştirdi. Yunus Nadi, bağımsızlık arefesinde olan Suriye'ye güvenliğin önemini şu satırlarla dile getirdi: “Suriye için hudut emniyeti pek ehemmiyetli bir şeydir ve Suriyeliler Cenevre'nin kendilerine temin ettiği bu büyük menfaati pek iyi takdir etmek mecburiyetindedirler. Bunu çok samimi bir kardeş lisanile kendilerine ihtar ederiz. Hatay'a itiraz etmek Suriye'nin hadutlarına ve binaenaleyh şimdiki ve ileriki müstakil mevcudiyetini tehlikeye düşürmek olur. Ne lüzumu var böyle cahilliklerin?”⁷⁰

Yüzleri Ankara'ya dönük Türklerin can ve mal güvenliği kalmamıştı. Yunus Nadi, çok açık ifadelerle Suriye'ye yönelik sert bir makale yayınladı. Fransa'nın görevini yapmadığını, Suriye'nin bağımsız olmaya hak etmediğini, Türkiye'nin tek gayesinin Hataylı Türklerin en ufak bir zarar görmemesi olduğunu açıklayarak, güney sınırlarının güvenli olmadığını belirtti. Milliyetçi ve saldırgan Suriyelilere iki gerçeği hatırlattı. “1. Hatay da kargaşalıklar yaparak ırkdaşlarımıza getirecekleri zararları behemehal kendilerine ağır surette tazmin ettiririz. 2. Hataya karşı yarattıkları emniyetsizliği tamamiyle bertaraf etmek için hududu Suriye'nin neresine kadar lazımsa orasına kadar götürürüz. Eğer akılsızlık etmekte devam ederlerse Suriyelileri bu akıbetlere uğramaktan yalnız bir tek mandater devlet değil, bütün dünya bir araya gelse kurtaramaz. Akılsızlığın bu derecesi terbiyesizliktir.”⁷¹

Dönemin siyasî anlayışı göz önüne alındığında Hükûmetten pek de habersiz yapılması olanaklı olmayan bu değerlendirme, Türkiye'nin sorunu kendi lehine çözmek için her şeyi göze aldığı bir göstergesidir. Öte yandan Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ise, Suriye gazetecilerine verdiği demeçte, “Araplar Türklerle birbirlerinin milli hislerine hürmet ederek dost geçinmeğe mecburdurlar” açıklamasını yaparak gerilimi kontrol altında tuttu.⁷²

⁷⁰ Yunus Nadi, “Hatay Davamızın Hallinden Sonra Mahalli Muhtemel Vaziyetler”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1937, No:4693, s.1.

⁷¹ Yunus Nadi, “Hatay Hadiselerinden Sonra Suriyelilerin Bilmeleri Lazım Olan İki Hakikat”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1937, No:4699, s.1.

⁷² **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1937, No:4707, s.1.

Bu süreçte, Türkiye, Hatay sorununun makul ve adil bir şekilde çözülmesiyle, “Müstakbel-müstakil Suriye’nin hudutları (nın) en kat’i şekilde taminat altına” alındığı tezini işledi. Suriye ile iyi komşuluk ve dostluk ilişkisi kurma niyetini öne çıkardı.⁷³

Türkiye’nin dinamik ve dengeli politikası, bağımsızlığını kazanmaya çalışan Suriye’de farklı şekillerde karşılık buldu. Vatani Partisi yandaşları eskinden olduğu gibi Türklere yönelik eylemlerini sürdürdüler. Ancak bazı liderler siyasi konjoktürün hassaslığı karşısında Türkiye ile anlaşma mesajları vermeye çalıştılar. Bunlardan biri olan ve Hatay’daki Araplar üzerinde etkili olan Usbetülmemi Kavmi Cemiyet lideri Zeki Arsusi, Cenevre’de alınan kararlardan ve imzalanan antlaşmalardan hoşnut olmadıklarını açıkladı. Gelecekte antlaşmaya istedikleri şekli vermek üzere seçimlere katılacaklarını ilan etti. Bununla birlikte Türklerle anlaşmanın tek yol olduğunu belirtti: “Bu, tek gayemizdir. Ve buna vüsul için çalışacağız. Bizim Türklerle anlaşmamız hiç de müşkül değildir. Bunun için tek şart harici tesirlerin, müdahalelerin ortadan kalkmasıdır. Biz, Türklerle başbaşa kalınca mutlaka anlaşacağız. Çünkü bunca senedir burada hep beraber yaşıyoruz, bugüne kadar aramızda esaslı bir ihtilaf da çıkmış değildir. O kadar ki birbirimizin yalnız hemşerisi değil, hatta akrabasıyız bile. Bu seferki çarpışmalarda, yazık ki birbirine el kaldıran silah çeken amcazadeler, dayızadeler bile vardı.”⁷⁴

Milliyetçilerden Abdurrahman Şehbender, Şam’da Hatay’ın yeni statüsünü protesto etmek için 3 Temmuz’da bir miting düzenlemeye çalıştı. Ancak tüm propagandalara rağmen halkın katılımı beklenilenin çok altında oldu⁷⁵. Siyasi çevreler, mitingin başarısızlığa uğramasının Suriye halkının Hatay’ın yeni statüsünü kabul etmesi biçiminde değerlendirdiler.

Suriye Başbakanı Cemil Mardam ise halka yaptığı bir konuşmada tek amaçlarının “İskenderun Sancağının Araplığını muhafaza” olduğunu açıkladı.⁷⁶ Üstü kapalı olarak Türkiye’yi tehdit etti, ancak bir hafta sonra Cum-

⁷³ Yunus Nadi, “Türkiye-Suriye Münasebetleri Üzerinde”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1937, No:4713, s.1.

⁷⁴ Zeki Arsusi ile röportaj için bkz. Kandemir, “Hatay’da Tetkikler”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1937, No:4715, s.7.

⁷⁵ Kandemir, “Suya Düşen Hayaller: Şam’da Meşhur İskenderun Gününün İflâsı”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1937, No:4725, s.5.

⁷⁶ Aktaran **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1937, No: 4722, s.5.

huriyet gazetesı muhabirine verdiği demeçte, Türkiye ile Suriye arasında mevcut olan sorunların çözülemeyecek sorunlar olmadığını ve “Türkiye ile çok samimi bir dostluk içinde yaşamağa mahkum” olduklarını öne sürdü.⁷⁷ Gerçekten de Suriye Başbakanı uluslararası konjoktürün Türkiye lehine olduğunu kabullenmişti. İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından hazırlanan ve İngiliz Dışışleri Bakanlığı'nca değerlendirilen bir raporda İngiltere'nin Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu ifade edilmişti.⁷⁸ Diğer Arap ülkeleri de Suriye'nin yanında yer almamıştı. Türkiye'nin Irak'la, Mısır'la ve Ürdün'le sürdürdüğu ikili ilişkiler sonucu bu ülkeler, Hatay konusunda Ankara'ya yönelik çıkışlarda bulunmadılar. Suudî Kralı İbni Suud ise, Arap dünyasının Hatay'ın Suriye'den ayrılmasına tepki gösterdiğini, bu yönde telgraflar aldığını, fakat Türkiye ile ilişkileri bozmamak için doğrudan tepki göstermediğini Cidde'deki İngiliz diplomata aktarmıştı.⁷⁹ Özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki başat rolünü teyid eden Sadabad Paktı'nın bu tarihlerde imzalanmış olmasının büyük etkisi vardır.

Arap dünyasının Hatay Sorunu'nda Türkiye'ye sert tepki göstermemesi Suriye'de hayal kırıklığı yarattı: “Sancak meselesinde Suriye'nin Arap aleminde yalnız olmadığını sanırken kendi derdi ile baş başa bırakıldığını görüyoruz. Arapların Hatay zaferini tebrik ettiklerini işitiyoruz. Halbuki bir İskenderun'u Suriye'nin olduğu kadar diğer Arap ülkelerinin de köşesi olduğunu addediyorduk. Meğer onlar için burası bir Çin veyahud Mođol diyarıymış. Ne yapalım ki kader ve talihimiz bize her tarafta yüz çeviriyor.”⁸⁰

Suriyeli Arap milliyetçileri Türklere yönelik baskılarını sürdürdüler.⁸¹ Bu arada Hatay'ın yeni statüsünden memnun olmayan ancak görev süresi

⁷⁷ Kandemir, “Suriye Başvekili Diyor ki”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1937, No:4729, s.1.

⁷⁸ Hatay Sorunu'nda İngitere dünyadaki dış politik gerilimler nedeniyle Türkiye'nin tezine şıçak yaklaştı. Bkz. Ali Arslan, “Hatay Meselesinde İngilizlerin Tutumu”, **II. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu (21-22 Mayıs 1992) Bildirileri**, Antakya, 1997.

⁷⁹ Arslan, “Hatay Meselesinde Arapların Tavrı”, s.22.

⁸⁰ Şam'da çıkan Elkabes gazetesinden aktaran **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1937, No: 4719, s.5.

⁸¹ Şam sokaklarına, “Kahrolsun Türkiye ve Türk Büyükleri” afişleri asıldı. **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1937, No:4732,s.1.Türkler aleyhine dörtlüklerin ve çeşitli suçlamaların yer aldığı plaklar doldurularak halka dağıtıldı. Dörtlüklerden biri şöyledir: “Bizi pek zayıf buldunuz,

Şimdi öldürmek istiyorsunuz,

Maraş'la Mardin'i aldınız,

Üstelik Mersin'i Adana'yı

Urfa taraflarını da yuttunuz

Bu iş Ayıntabla tamamlandı.” Bkz. **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1937, No:4736, s.5

dolan Fransız delegesi M. Durieux'in teşvikleriyle Türk kökenli eski mebuslara Temmuz ayının sonlarında Müslüman Partisi kurduruldu. Müslüman Partisi'nin öncelikleri arasında Hatay'ın Suriye'ye ilhak edilmesi ve Türkiye'deki modernleşme hareketlerini eleştirmek yer aldı.⁸²

Hatay'da zincirleme olaylar devam ederken, Milletler Cemiyeti ise İngiliz Thomas Reid'in başkanlığında "Sancak'ta İlk Seçimleri Düzenleme ve Denetleme Komisyonu" oluşturdu. Komisyon 20 Ekim'de Sancak'ta çalışmalarına başladı.⁸³

Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri De Martel'in Sancak'ta yeni rejimi resmen yürürlüğe konulacağı gün olan 29 Kasım 1937'de bayrak krizi nedeniyle bölgeye gitmekten vazgeçmesi Türk tarafınca sert bir şekilde eleştirildi.⁸⁴ Kriz, hiçbir bayrağın çekilmemesine karar verilerek aşılmaya çalışıldı. Ancak olayların önü alınamadı ve De Martel Antakya'ya geldiği için yeni rejim yürürlüğe konulamadı.⁸⁵ Bütün Türkiye'de yeni rejimin yürürlüğe gireceği beklentisiyle olağanüstü törenler düzenlenmişti. Ancak hakikat anlaşılınca bayram sevinci yerini öfkeye bırakmıştı: "Bugün kalbimizi burkmağa başlayan bir elemle kaydetmeğe mecburuz ki maatte-esseüf Hatay'a aid mukarreratın tatbikatı bizim iyi zan ve niyetlerimizi tek-zib eden mukaddemelerle makûs bir şekilde tecelli etmeğe ve karşımıza yarın ve öbür gün için hiç de güzel umudlar vermeyen cehrelerle çıkmaya başlamıştır. O halde bu milli ve büyük davamızda vazifelerimizin henüz bitmemiş olduğuna hükmetmek zaruri olur."⁸⁶

Yeni gelişme karşısında Türkiye ve Fransa ilişkileri gerginleşti. Fransa'ya Milletler Cemiyeti'nin kararlarına ve imzaladığı anlaşmalara sadık kalması yönünde nota verildi.⁸⁷ 1926'da "Türkiye Cumhuriyeti ile Uluslararası Bağitlar Gereğince Suriye ve Lübnan Üzerinde Sahip olduğu Yetki-

⁸² Yunus Nadi, "Kalın Bir Cahillik: Müslüman Partisi", **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1937, No:4739, s.1.

⁸³ Komisyonun diğer üyeleri şunlardı: Jacques Lagrange (Belçika), J. Van Der Mandere (Hollanda), H. Reimers (Norveç) ve Roger Secretan (İsviçre). Bkz. Ada, **a.g.e.**, s.143.

⁸⁴ "Hadisenin Esası", **Cumhuriyet**, 28 İkinci Teşrin 1937, No:4866, s.1.

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 30 İkinci Teşrin 1937, No:4868, s.1.

⁸⁶ Yunus Nadi, "Meğer Hatay'a Aid Vazifelerimiz Bitmemiş İmiş", **Cumhuriyet**, 30 İkinci Teşrin 1937, No:4868, s.1.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 4 Birinci Kanun 1937, No:4872, s.1.

ye Dayanarak Davranan, Fransa Cumhuriyeti arasında Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi” tek taraflı olarak feshedildi.⁸⁸ Bu krizin yaşandığı tarihlerde, İngiliz Reid’in başkanlığındaki Sancak Seçim Komisyonu’nun hazırladığı ve 10 Aralık’ta Milletler Cemiyeti Başkanı’na sunduğu seçim talimatnamesi de Türk Hükûmeti’nce kabul edilmedi. Türk Hükûmeti bu talimatnameyi kendisine danışılmadan hazırlanması ve “Hatay’ın haki ki sahip ve sekencesinin intihabatla Türklüklerini göstermelerini men” etmeye yol açacağı nedeniyle red ettiğini 15 Aralık’ta Milletler Cemiyeti’ne bildirdi.⁸⁹ Milletler Cemiyeti, Türkiye’nin notası üzerine sorunu 28 Ocak 1938’de görüşmeye ve incelemelerde bulunmak üzere İsveç delegesi M. Unden’i görevlendirdi.⁹⁰ İncelemeler sonucu seçim talimatnamesinin değiştirilmesine karar verildi.⁹¹ Bu açıkça Türk Hükûmetinin ve diplomasisinin bir zaferi idi. Hatay Sorunu’nda Türk tezinin bir kez daha kabul edilmesi biçiminde değerlendirildi: “Konseyin evvelce verdiği kararlar bu esasları takrir etmişti. Şimdi araya karışan hataların tashihile aynı esasların teyid edildiği anlaşılıyor. Hatay için muahedeye bağlanmış olduğumuz bu vaziyetin nihayet tahakkuk edecek olmasından elbette pek ziyade memnunuz ve Hatay bölgesine te’min olunan bu mesud istiklâli bu kıt’anın yalnız Türk halkına değil, ırk ve din farkı olmaksızın bütün ahalisine tebrik ederiz.”⁹²

Yeni seçim talimatnamesinin 21 Nisan 1938’de yürürlüğe konulmasına karar verildi. Suriye’de ise, Arap milliyetçilerinin Türklere yönelik saldırıları devam ederken, Suriye Hükûmeti ve hükûmete yakın olan çevrelerde Türkiye’ye sıcak mesajlar gönderilmeye başlandı. Hatta bazı muhalifler de doğrudan doğruya Türkiye’yi hedef almak yerine, Fransa’nın Suriye ile yaptığı antlaşmanın manda rejiminden “daha berbat” bir nitelik taşıdığını ve

⁸⁸ **Cumhuriyet**, 7 Birinci Kanun 1937, No: 4873. Fesihnin gerçek nedenlerinin geniş bir değerlendirilmesi için bkz. Yunus Nadi, “Türkiye-Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Muahedesinin Feshi”, **Cumhuriyet**, 8 Birinci Kanun 1937, No:4874, s.1

⁸⁹ “Hükûmetin Protestosu”, **Cumhuriyet**, 16 Birinci Kanun 1937, No:4882, s.1.

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 29 İkinci Kanun1938, No:4926,s.1.; **Tan**, 29 İkinci Kanun 1938, No: 989, s.1.

⁹¹ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1938, No:4929, s.1.

⁹² Yunus Nadi, “Hakkın Zaferi: Hatay Davamız Bir Daha Halolundu”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1938, No:4929, s.1.7; Ahmet Emin Yalman’da Türk delegesi Necmeddin Sadak’ın “Ölçülü, muvazeneli, vakur, aynı zamanda da kuvvetli ve kati sözler söylemesi” Türk tezini haklı çıkardığını ifade etti. Bunun da Türk diplomasisinin her vakit ki açık ve dürüst prensipleri olduğunu öne sürdü. Bkz. Ahmet Emin Yalman, “Cenevre’de Görülen İyi Hava”, **Tan**, 30 İkinci Kanun 1938, No:990, s.1.

antlaşmanın gerek evvelki şekli ve gerek sonraki ilavelerle Suriye'nin bütün milli varlığını ihlâl eden bir vesika" olduğunu açıkladılar. Milletler Cemiyeti'nin dünyada ortaya çıkan dış politik krizlerin sonucu olarak Türkiye'nin her istediğini yerine getireceğini öne sürdüler.⁹³ Suriye Başbakanı Cemil Mardam 15 Şubat 1938'de Şam'da Cumhuriyet gazetesi muhabirine verdiği demeçte, Fransa-Suriye Antlaşması onaylandıktan sonra, Suriye'nin Sadabad Paketi'na ve "Arap ittifadına" gireceğini açıkladı. Bu paktların mucidi olan Atatürk'e bütün Şark'ın minnettar olduğunu vurguladı: "Atatürk, yalnız Türklerin değil, bütün Şark'ın atasıdır. Şark, ondan nur alarak onun izinde yürüyor. Atatürk olmasaydı, Şark'ın hali ne olurdu? Onun adı, Atatürk değil, Atadoğu olmalıdır."⁹⁴

Açıklamalar ve muhaliflerin tutuklanması Suriye'nin resmi politikasının değişmekte olduğunu göstergesiydi. Ancak, radikal Arap milliyetçileri, seçim hazırlıklarının sürdürülmesi ve nihayet seçim tarihinin yaklaşması nedeniyle, Türk köylerini basmaya, Türkleri dövmeye ve öldürmeye devam ettiler.⁹⁵

Seçimler, gergin ve olayların tırmandığı bir süreçte, 3 Mayıs 1938'de Milletler Cemiyeti'nin Seçim Komisyonu'nun gözetiminde başladı. Arap milliyetçisi Vatani Partisi üyeleri, her türlü yöntemi kullanıp Türkleri sindirmeye çalıştılar. Nusayrîleri⁹⁶ etkileyerek Türkler aleyhine kışkırtmaya, buna direnenleri yıldırma çaba gösterdiler. Nusayrî Cemaati ileri gelen-

⁹³ T. Cemil, "Beirut Mektupları: Suriye Siyaseti Tam Manasile Değişiyor", **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1938, No:4920,s.2.; Suriye Hükümeti, 18 Şubat 1938'de, aralarında Abdurrahman Şehbender'in yakın çevresinden de olan üç kişiyi halkı hükümet aleyhine isyana teşvik suçlamasıyla tutukladı. Ele geçirilen "Uyanık Gençlik" adlı beyannamede, Hatay sorunu ve Suriye-Fransa Antlaşması ele alınmıştır. Ayrıca hükümetin Hatay sorununda göstermiş olduğu performans eleştirilerek daha önce red edilen Cenevre kararlarının kabul edilmesiyle Suriye Meclisi'nin küçük düşürüldüğü öne sürülmüştür. Hükümetin tutuklamalarla birlikte muhalif El-Eyyam ve El-Kabes gazetelerini de kapattı. Bkz. T. Cemil, "Beirut Mektupları:Suriye Vatanicileri Birbirine Giriyor", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1938, No:4946, s.5; Tan gazetesi Suriye gazetelerinin tavır değişikliğini örnekler vererek Türk okuyucusuna sundu. Bkz. "Suriye Gazeteleri ve Türkiye", **Tan**, 24 İkinci Kanun 1938, No:984

⁹⁴ "Suriye Başvekilinin Gazetemize Bayanatı", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1938, No:4969, s.1.3.

⁹⁵ Vatani Partisi'ne üye kaydedilmesi için memurların seferber edildiği, para ve şiddet kullanılarak üye sayısının artırılması yoluna gidildiği öne sürüldü. Bkz. "Köyler Basılıyor, Türkler Dövülüyor", **Cumhuriyet**, 26 Mart 1938, No:4979, s.1; "Hatay'da Menfi Propaganda", **Tan**, 28 Mart 1938, No:1044, s.1; "Hatay'da bir Türk Köyünü Bastılar", **Tan**, 8 Nisan 1938, No:1056

⁹⁶ Türkiye'de kaleme alınan metinlerde Nusayrî terimi yerine alevi terimi kullanıldı. Nusayrîlikle Anadolu'daki Alevilik birbirinden farklıdır.

leri Atatürk'e müracaat ederek yardım istediler.⁹⁷ Öteden beri Nusayrîlerle Türk etnisitesi arasında bağ kurma, Türk tezinin ilgi alanı içinde oldu: "Hatay'da iki çeşit Türk vardır: Biri öteden beri Türk bilinen mezhepce sünnî Türkler, diğeri şimdi adlarına Eti Türkleri dediğimiz Alevi Türkler. Bu Eti Türklerinin hikayesi istinad ettiği öz milliyeti bile ihmal eden Osmanlı İmparatorluğu'nun bin bir faciasından bir tanesiydi."⁹⁸

Seçim süresince Arap milliyetçiliğini ve Hatay'ı Suriye'ye bağlamayı temel ilke edinmiş gazeteler yayınlarını yoğunlaştırdılar. Suriye Hükümeti tarafından kapatılan, daha sonra yayınlanmasına izin verilen El-Kabes gazetesi, Türkiye'nin Nusayrîlere yönelik politikasını "Kemalistlerin hayal üzerine bina ettikleri iddialar" olarak değerlendirdi. 12 Mayıs tarihli nüshasında, "Arapların önde Aleviler olmak üzere gösterdikleri büyük faaliyet iyi neticeler vermektedir. Kendilerini Türk olarak kaydettirenlerin adedi iki elin parmakları yekûnunu geçmez. Bu da ekseriya tazyik ile elde edilen bir şeydir" iddiasında bulundu.⁹⁹ Seçim sırasında o ana kadar Hatay Sorunu nedeniyle Türkiye aleyhinde yayın yapmayan bazı Irak gazeteleri de eleştiri ve suçlama yüklü yazılar yayınlamaya başladılar. Bunlardan biri olan El-Alemi El-Arabî adlı gazete, "Dost Suriye'nin Çektikleri" başlıklı bir başmakale yayınladı: "Aziz okuyucularımız gazetemizde İskenderun hakkındaki haberleri görünce müteaccip olmazlar. Orada tehlike çoğalmıştır. Dost Suriye'nin çektiği azap hadsizdir ve maalesef yaşayışına hanel gelmiştir. Biz Iraklılar birçok sene evvel aziz Musul meselesinde bu felaketleri çekmiştik. Aynı felaketi bugün Suriye İskenderun için çekmektedir."¹⁰⁰ Aynı gazete 9 Haziran tarihli nüshasında, "Türklerin Hititlerin ahfadı ol-

⁹⁷ "Hatay'da Tethiş", **Tan**, 15 Mayıs 1938, No:1092, s.1; "Hatay'ın Feryadı", **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1938, No:5026, s.1.

⁹⁸ Yunus Nadi, "Hatay'da Seçim Başladı", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1938, No:5023; 1938 yılı başından itibaren Türkiye'de yaşayan bazı Hatay doğumlular Hatay Devleti'nde görev yapmak üzere bölgeye gönderilirken, kendilerine bir talimatname verilmişti. Bu talimatnamede, "Bütün Hataylıları Türk cephesinde toplamaya çalışacakları, özellikle Aleviler arasında Eti Türklüğünü yayarak onları milli cephede birleştirmenin en büyük vazife olacağı" belirtilmişti." Bkz. Pehlivanlı-Sarıay-Yıldırım, **a.g.e.**, s.92

⁹⁹ El-Kabes'ten naklen **Aynı Tarihi**, No:54 (Haziran 1938), s.256-257. Gazete, aynı zamanda seçim komisyonu'nun Yunanlı üyesi Buduris'e yönelik menfi yayın yaparak, Türklerle yandaş bir tavır sergilediğini iddia etti. Bkz. **Aynı yer**. Benzer ithamlar, El-liva gazetesi tarafından da yapıldı. Bkz. **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1938, No: 5026, s.7.

¹⁰⁰ El-Alemi El-Arabi gazetesinden naklen **Aynı Tarihi**, No: 55, (Temmuz 1938), s.199-200

dukları hakkında iddiayı ispat edecek hiçbir vesikanın” olmadığını öne sürerek, “İskenderun livası sakinlerinin çok eski zamanlardan beri Suriyeli” olduğunu kanıtlamaya çalıştı.¹⁰¹ Ancak gazetenin olumsuz yayını uzun sürmedi. 16 Haziran’da mutedil bir dil kullanarak, Türkiye ile Suriye’nin birbirine muhtaç olduğunu ve sorunlarını çözmeleri gerektiği önerisinde bulundu.¹⁰² Irak Dışişleri Bakanı Tevfik El Suveydi ise Hatay’ın ikiye taksimi ve bu parçalardan birinin Türkiye’ye, diğerinin Suriye’ye verilmesi hakkında bir tez ortaya attı. Ancak rağbet görmedi.

Seçim sırasında yaşanan baskılar ve Arap dünyasında yükselen sesler Mustafa Kemal Atatürk’ü harekete geçirdi.¹⁰³Türkiye’nin kararlılığını göstermek ve askeri unsurları denetlemek için 19 Mayıs’ta Mersin-Adana çizgisinde bir geziye çıktı.¹⁰⁴ Gezi olumlu sonuçlar verdi. Fransız delege Garreau görevden alındı¹⁰⁵ ve 3 Temmuz 1938’de Türk-Fransız antlaşması imzalandı.¹⁰⁶ Türk Ordusu Hatay’a girdi. Bu zafer olarak değerlendirildi: “Hatay işi çok şükür kati surette halledilmiş bulunuyor. Müdafaa ettiğimiz tez, zafer kazanmıştır. Milli Misâka taallük eden işlerimizin yegâne muallakta kalan kısmı, prensiplerimize ve arzularımıza uygun bir şekilde düzelmiştir. Biz ilk günden beri kendimiz için çalıştığımız kadar Türk-Fransız dostluğu, Türk-Suriye dostluğu ve yakın Şark’ın barış ve istikrarı hesabına çalıştık.”¹⁰⁷

Türk diplomasisinin ve basınının barışçı söylemine karşın, Irak’tan sonra bazı Mısır gazeteleri de Türkiye aleyhtarı yayın yapmaya başladılar. Mı-

¹⁰¹ Aynı yer. Beyrut’ta çıkan ve 20. yüzyılın ilk yarısında Arap ve İslâm dünyasında belli bir ağırlığı olan İrfan Dergisi, Kurtuluş Savaşı’ndan itibaren Türkiye’nin yanında yer almış, fakat Hatay Sorunu’nda Suriye’yi desteklemiştir. Bkz. Mohammed Noureddine, “Arap Basınında Mustafa Kemal Atatürk, Reformları ve Türkiye Konusunda Özet Araştırma”, **Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi (8-12 Aralık 2003)**, **Bildiriler**, C.2, (Yayın Hazırlayanlar: Mustafa Cöçhe-Nilgün İnce- Neşe Çetinoğlu), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, 1144.

¹⁰² Aynı yer.

¹⁰³ Beyrut’ta çıkan gazeteler, Mustafa Kemal Atatürk’ün hastalandığına dair yayınlar yapmaya başladı. Bkz. **Tan**, 19 Mayıs 1938, No:1096, s.1.

¹⁰⁴ “Atatürk Mersin’de”, **Tan**, 21 Mayıs 1938, No:1098, s.1; Mustafa Kemal Atatürk’ün Hatay’ı kurtarmak için bir gerilla savaşı vermeyi de göze aldığı ileri sürülmektedir. Bkz. **Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları**, (Derleyen: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s.339-344

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1938, No: 5049, s. 1; **Tan**, 4 Haziran 1938, No: 1112, s.1

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1938, No: 5079, s.1.

¹⁰⁷ Ahmet Emin Yalman, “İnsanlık Hesabına Zaferimiz”, **Tan**, 4 Temmuz 1938, No:1142, s.1

sır'dan M. Teker, Cumhuriyet Gazetesine gönderdiği mektupta, “Fakat itiraf etmeliyiz ki bir taraftan büyük Türk davası böyle iyi bir muzafferiyete doğru giderken manevi bir sahada da mağlup olmak üzereyiz ki aleyhimizde Araplık aleminde yapılan propagandadır” tespitine yer verdi.¹⁰⁸ El-Ehram gibi öteden beri Türk dostluğuyla tanınan gazete, Türk askerinin Hatay'da etkin rol oynaması halinde Hatay konusunda Araplık iddiasının kalmayacağını öne sürdü.¹⁰⁹ Hatay'ın coğrafi, tarihî, dinî, hukukî ve etnik köken bakımından Suriye'nin bir parçası olduğunu belirtti.¹¹⁰ Mısır basınının nabzını tutan M. Teker, “bütün bu aleyhtar neşriyat arasında Türk davasını ve Türk tezini müdafaa için ve bilhassa Türklerin Araplara karşı hiçbir fena niyetleri olmadığını göstermek üzere muhitte tek bir Türk sesi işitilmediğini” aktardı. Dolayısıyla ilgilileri harekete geçmeye çağırdı.¹¹¹

Suriye ve diğer Arap ülkelerindeki çeşitli çevrelerin Hatay konusundaki değerlendirmeleri arasında seçmen yazılımı tamamlandı. İkinci seçmenlerin adaylıklarını koymaları istendi. Türk Cemaatinde ikinci seçmenlerin sayısı ile milletvekili sayısı eşit olduğu için ayrıca seçim yapılmadı. Buna göre 22 kişi Türkleri temsilen parlamentoya gönderildi, çeşitli cemaatlerden de 18 kişi belirlendi.¹¹²

Seçimlerin tamamlanmasından sonra Hatay Millet Meclisi 2 Eylül 1938'de toplandı. Böylece bağımsız Hatay Devleti tarih sahnesine çıkmış oldu. Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen, Başbakanlığa Abdurrahman Melek getirildi.¹¹³ Türkiye'de yürürlükte olan yasaların Hatay'da uygulanması ilke olarak kabul edildi.¹¹⁴

Türk diplomasisi amacına ulaşmıştı. Ancak, cevabı aranan “millî ve müstakil küçük Hatay bir devlet olarak kendini idare edebilir mi?” sorusu

¹⁰⁸ M. Teker, “Mısır Mektupları: Türk Aleyhdarı Arap Propagandası Genişledi”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1938, No:5083, s.

¹⁰⁹ Aynı yer.

¹¹⁰ 8 Temmuz tarihli El-Ahram'dan aktaran *Ayın Tarihi*, No:55 (Temmuz 1938), s.200-2001

¹¹¹ M. Teker, “Mısır Mektupları: Türk Aleyhdarı Arap Propagandası Genişledi”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1938, No:5083.

¹¹² Seçilecek milletvekillerinin cemaatlere göre dağılımı şöyleydi: Türk 22, Alevi 9, Ermeni 5, Arap 2, Grek Ortadoks 2. Bkz. Güneş, *a.g.e.*, s. 594-596; Ada, *a.g.e.*, s.180

¹¹³ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1938, No: 5140, s. 1; Güneş, *a.g.e.*, s.597; Ada, *a.g.e.*, s.186.

¹¹⁴ Ada, *a.g.e.*, s.186. Hatay 17 Şubat 1939'da çıkartılan yasa ile Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının Hatay'da da yürürlüğe konulmasını kabul etti. Bkz. “Hatay ve Anavatan”, *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1939, No:5303, s.1

idi. Sorunun cevabı şöyle verilmişti: “Hatay insanlık için sulh içinde inkişaf edecek modern zihniyetli yepyeni bir idare numunesi olacaktır. Gizli kapaklı bir şey değildir ki onun istiklal ve tamamiyeti Türkiye ve Fransa’dan ibaret iki büyük devletin kefaleti altında bulunduktan başka Hatay’daki bu milli ideal idare ve numunesinin muvaffak olması için elimizden gelebilecek yardımların hiç birisini esirgemeyeceğiz. Millî Türk çokluğuna istinad etmekle beraber Hatay rejimi ırk ve din farkı olmaksızın bütün evlatlarını bağrına basacak en liberal bir rejimle cihazlandırılmış bulunuyor.”¹¹⁵

Abdurrahman Melek’in bakanlığındaki hükûmetin programı Kemalist ilkeler çerçevesinde hazırlandı. Devletin bayrağı belirlendi. Anayasası kabul edilerek, devletin tüm unsurları oluşturuldu.¹¹⁶

Suriye ve Arap dünyası Hatay Devleti’nin kurulmasına ve organlarının oluşturulmasına tepki göstermekle birlikte, bu tepkileri etkili olmadı. Hatay Devleti resmen kurulmadan önce Irak Dışişleri Bakan Tefik El Suveydi, Şam’a yaptığı ziyarette daha önce önerdikleri Hatay’ın taksimi projesinin bazı uluslararası gelişmeler neticesinde başarısız olduğunu açıkladı.¹¹⁷ Ancak, sorunun çözümünde Türkiye ile Suriye arasında arabulucu olabileceklerini tekrarladı.

Hatay Devleti’nin resmî teşekkülü hadisesi, Şam siyasi çevrelerinde “dedikodu ile dolu bir alaka hareketini” tekrar canlandırdı. Bununla beraber basın eskiye oranla daha sakin bir dil kullandı. Tayfur Sökmen’in devlet başkanlığına seçilmesi nedeniyle farklı spekülasyonlar da yapıldı. Hatay bağımsız bir devlet olarak teşekkül eder etmez, ilk iş olmak üzere Hatay Meclisi’nin Türkiye’ye ilhak kararı alacağı öne sürüldü. Spekülasyonlardan bir başkası da, Türkiye’nin Romanya’dan 100 bin Türk’ü ve Orta Avrupa’dan 100 bin Yahudi’yi bölgeye getirerek iskân edeceği ve böylelikle demografik yapıyı kendi lehine çevireceği yönündeydi.¹¹⁸ Yahudi göçü iddiasını ortaya atmanın nedenlerinden biri de, Filistin sorunu nedeniyle bü-

¹¹⁵ Yunus Nadi, “Hakkın Zaferi: Müstakil Türk Hatay”, *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1938, No:5140, s.1,6.

¹¹⁶ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1938, No:5145, s.1,9; Güneş, *a.g.e.*, s.598-601

¹¹⁷ T. Cemil, “Suriye Mektupları: Yeni Hatay Devleti Suriye’de Nasıl Karşılandı”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1938, No: 5148, s.8.

¹¹⁸ Aynı yer.

tün Arap dünyasının mücadele halinde olduğu siyonist hareketle Türkiye'yi yan yana gösterme çabasından ileri gelmişti. Böylece Araplar, Türkiye'ye karşı tahrik edilecekti. Tasarlananlar gerçekleşmedi. 1939 yılının başlarında Kahire'de çeşitli Arap ülkelerinden ileri gelenlerin katıldığı konferans parçalanmışlığı sona erdiremedi. Filistin, hilafet ve Suriye'nin Lübnan'la birleştirilmesi sorunlarına somut çözümler bulunamadı.¹¹⁹

Türkiye, 1939 yılının başlarında Hatay Sorunu'nda kesin bir çözüme kavuşmak için son hamlesini başlattı. Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan hükümet değişikliğinde Dışişleri Bakanlığına getirilen Şükrü Şaraçoğlu 20 Ocak 1939'da Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Rene Massigli'ye Türkiye'nin Hatay'ı ilhak etmek istediğini bildirdi.¹²⁰ Fransa, 1939'da Alman ve İtalyan tehlikesinin giderek büyümesi nedeniyle bu isteğe belli koşullar çerçevesinde sıcak yaklaştı. Türkiye ise, Hatay Devleti ile çeşitli alanlarda bütünleşmesini sürdürdü. Nitekim, Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, 24 Nisan 1939'da kendisinin, "Hatay'da Ebedi Şef Atatürk'ün ve Milli Şef İsmet İnönü'nün yüksek iradelerini tatbik ve infaz etmek için gönderilmiş bir memurdan başka bir şey" olmadığını açıkladı.¹²¹ 8 Mayıs'ta da Antakya'da halka yaptığı konuşmada, "Hatay'ın çok kuvvetli Anavatanın sağlam ve sıcak aguşunda yaşadığı(nı), müşfik nazarları altında bulun(duğunu)" belirterek, 9 aylık ayrılığın kendilerine "elem" verdiğini açıklamaktan çekinmedi.¹²² Hiç kuşkusuz bu konuşma, açıkça ilhakın istendiğini yansıtmıştı.

Suriye, gelişmeler karşısında önemli bir tepki gösteremedi. 1938 yılının sonlarında Irak'ın daha önce gündeme getirdiği Hatay'ın paylaşılması önerisini Türkiye'ye bildirmiş, ancak karşılık bulamamıştı. Uluslararası konjoktür nedeniyle sorunun çözümünü kendi lehine çevirme yeteneğine sahip değildi. Özellikle Fransa ile sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesinde Türkiye'yi karşısına almak istemedi. Nitekim, Hatay Devleti'nin üst düzey

¹¹⁹ M. Teker, "Mısır Mektupları: Araplık Aleminde Mesele mi Ararsınız?", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1939, No:5293

¹²⁰ Ada, **a.g.e.**, s.200

¹²¹ "Hatay Devlet Reisinin Mühim Beyanatı", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1939, No:5369, s.1. Türkiye'de Mart 1939'da yapılan 6. Dönem Milletvekili seçimlerinde, Tayfur Sökmen Antakya'dan, Abdurrahman Melek ise Gaziantep'ten Milletvekili seçildiler. Bu ilhak konusunda önemli mesajdı. Bkz. Güneş, **a.g.e.**, s.602

¹²² "Hatay ve Anavatan", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1939, No:5383, s.1

yöneticilerinin Türkiye'ye ilhak olmak istediklerini açıkça belirtmeleri, Suriye'de siyasi bir dalgalanma oluşturmadı.

Cumhuriyet gazetesi Muhabiri T.Cemil'in mektubunda yaptığı değerlendirme ilgi çekicidir: "Eskiden olsaydı, bu şayialar, Suriye'de büyük akisler yapardı. Halbuki, Suriye, bugünlerde Hatay'la meşgul olacak vaziyette değildir. ... Suriye'nin bütün mukadderatı toptan bahis mevzuu olduğu bir sırada Hatay Meclisi ile meşgul olup, gürültü çıkarıp bir de Türkiye'nin kendilerinden gayr-i memnun edilmesine taraftar olmayan Suriyeliler, Hatay işlerinden ellerini çekmiş gibidirler. Hatta, bu işin ilk safhasında çok gürültü etmiş ve Türkiye'yi darıltmış olduklarından dolayı nedamet gösterenler pek çoktur."¹²³

Beklenen oldu. Fransa, 23 Haziran 1939'da Türkiye ile yaptığı antlaşmada ilhak girişimine onay verdi. Cumhuriyet gazetesi, bu gelişmeyi "Hatay artık bizimdir" şeklinde okuyucularına duyurdu.¹²⁴ Başyazar Yunus Nadi ise, "Filhakika yalnız 250 bin nüfuslu Hatay bölgesinin müstakil bir devlet halinde kendi kendini idare etmesindeki müşkülât kendini göstermekle gecikmemişti. Hatay'ın ırkî ve kültürel Türklüğü tasdik olunduktan sonra aklen ve mantiken bunun en tabii neticesi bu Türk halkının anavatanları olan Türkiye ile birleşmesine muvafakat etmekten ibaret olacaktır"¹²⁵ biçiminde değerlendirdi.

Hatay Meclisi, 29 Haziran'da Abdülgani Türkmen'in başkanlığında olağanüstü bir toplantı düzenledi. Meclis Başkanlığına 39 imzalı verilen taktirde, "Türk Camiasının ayrılmaz bir parçası olan Hatay'ın Anavatana kavuştuğunun bir kararla tespiti" istendi. Meclis, taktiri kabul etti.¹²⁶ TBMM'de, 7 Temmuz'da katılma kararını onayladı.¹²⁷

Suriye siyasî çevreleri, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına onay veren Türk-Fransız antlaşmasının imzalanmasından itibaren tepki gösterdiler. Suriye

¹²³ T. Cemil, "Beyrut Mektupları: Suriye'de Dolaşan Şayialar. Hatay Türkiye'ye İlhak Edilirse Ne Olacak", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1939, No:5353, s.5

¹²⁴ "Hatay Artık Bizimdir", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939, No: 5429, s.1.

¹²⁵ Yunus Nadi, "Hatay Anavatana Kutlu Olsun", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1939, No:5429, s.1.

¹²⁶ "Hatay Devleti Tarihe Karıştı", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1939, No:5435, s.1.7; Tekin, **Hatay Devleti**, s.227

¹²⁷ Güneş, **a.g.e.**, s.602; Tekin, **Hatay Tarihi**, s.227

Meclisi Başkanı Faris El-Khuri ve hükümeti kurmakla görevlendirilen Nасuh el-Buhari, Fransız Meclisi'ne ve Milletler Cemiyeti'ne gönderdikleri protestolarda, Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması kararının iptal edilmesini istediler. Ayrıca bu yönde Suriye'nin haklarını saklı tuttıklarını açıkladılar.¹²⁸ Suriye siyasi partileri de, yayınladıkları beyannamelerle, parti liderlerinin yayın organlarına verdikleri demeçlerle ve Milletler Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla ilhakı kabul etmediklerini açıkladılar.¹²⁹Şam'da ve Beyrut'ta çıkan gazetelerden bazıları da ilhakı, "Kuvvetin Hakka Mağlubiyeti" ve "Şehid Sancak" gibi manşetlerle okuyucularına bildirmişlerdir.¹³⁰ Suriye ile birlikte hareket eden bazı Arap ve Müslüman ülkeleri de¹³¹ Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına tepki gösterdiler. Hiç kuşkusuz radikal Arap milliyetçileri ve Pan Arabizm projesine bağlı olanlar, ilhakı büyük tepkiyle karşıladılar. İskenderun Müdafaa Komitesi adlı bir örgüt, ilhaktan hemen sonra Türkiye'nin laik sistemini hedef alan beyannameler yayınlarak, halkı tahrik etmeye çalıştı.¹³²

Gösterilen tepkilere rağmen, Arap dünyasının Batı'nın güdümünde ve dağınık olması, Mısır ile Irak gibi bazı Arap ülkelerinin Türkiye'deki modernleşme hareketlerini büyük bir hayranlıkla izlemeleri, Hatay Sorunu'nun Türkiye lehine çözülmesini kolaylaştırdı.

Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti ve Hatay Devleti

Mısır'da risaleler yayınlayan Türk-Arap Dostluk Cemiyeti'nin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir.¹³³ Cemiyet'in lâiklik ve Hatay Devleti üzerine risaleleri (başka risaleleri de olabilir) içerik ve

¹²⁸ Ada, a.g.e., s.215

¹²⁹ Pehlivanlı-Sarıncay-Yıldırım, a.g.e., s.135, 255-256

¹³⁰ T. Cemil, "Beyrut Mektupları: Hatay'ın ilhakını Suriye Nasıl Karşıladi", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1939, No:5440, s.5. Yazar, ilhakın Halep'e kadar genişletilmemesinin halk üzerinde olumlu etki yaptığını ve ilhakın sükûnetle karşılanmasına yol açtığını öne sürmektedir.

¹³¹ Bengal Başbakanı Fazl-ül Hak gibi. Bkz. Ada, a.g.e., s.216.

¹³² T. Cemil, "Beyrut Mektupları: Suriye'de Aleyhimize Nasıl Çalışılıyor", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1939, No:5478

¹³³ Türk-Arap İlişkileri üzerine çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, bu Cemiyet'in laiklik üzerine risalesini yayınladı. Makalesinde Cemiyet'le ilgili bir bilgiye ulaşamadığını açıklamaktadır. Bkz. Zekeriya Kurşun, "Türkiye'de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası", *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, (İlkbahar 2000), s.47-59.

kullanılan siyasal dil açısından analiz edildiğinde, bu Cemiyet'in 1937-1938 yıllarında kurulduğu söylenebilir. Diğer yandan bu yıllarda Türkiye ile Mısır arasında dostluk ilişkileri de üst düzeye çıkartılmıştı. Mısır'daki bazı aydınlar Kemalist Devrimi büyük bir hayranlıkla izlemekteydiler. Bu da Cemiyet'in kurulması hakkında ipuçları verebilir. Cemiyet'in, Türk Dışişlerinin bilgisi, hatta yönlendirmesi sonucu kurulması ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Risalenin ise, "yakında Türkler ile Mısırlılar arasında muhâdenet muahedeleri akd olunacak" cümlesinden hareketle 1937 yılının ilk aylarında yayınlanmış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Hatay risalesi 18 sahifesi Arapça, 16 sahifesi Osmanlıca olarak yayınlanmıştı. Osmanlıca olarak kaleme alınmış olmasının nedenlerinden biri, hali hazırda Arap ülkelerinin birçoğunda aydınların ve yöneticilerin bir kısmının Osmanlı okullarında yetişmiş olması ve o kültüre yatkın olmalarından kaynaklanmıştı. Cemiyet, Hatay'ı konu edinen risalesini, Hatay'ın bağımsız bir hale dönüştürülmesi karşısında tepki gösteren Vatani Partisi ve Türkiye düşmanlığı yapan diğer radikal Arap milliyetçilerinin propagandalarını etkisiz kılmak amacıyla yayınladığı anlaşılmaktadır.¹³⁴ Dolayısıyla Arap dünyasında Türkiye'nin tezinin benimsenmesini sağlamak ve Türkiye taraftarlığını güçlendirmek, Cemiyet'in temel politikası olarak öne çıktığı dikkati çekmektedir.

Risalede, içişlerinde bağımsız Hatay'ın başta Türkiye ve Fransa olmak üzere "küçük büyük bütün cihan devletlerinin ve milletlerinin beğendiği ve benimsediği müşterek bir eser" olduğu belirtildi. Türkiye, Fransa ve Cemiyet-i Akvam'ın korunmasını ve gelişmesini garanti ettikleri bu eserin bozulmasını istemelerinin ihtimal dışı olduğu öne sürüldü.

Risâleyi kaleme alanlara, Hatay'da bazı saf ve masum kişilerin şahsi menfaat güden bir avuç kötü niyetlinin etkisinde kaldıkları, Hatay'ın bağımsızlığının "söz ve yaygara" ile bozulmak istenildiği görüşü egemendir. Ancak Cemiyete göre, masumlar üzerinde olumsuz propaganda yapanlar en büyük zararı kendilerine vermektedirler.

Cemiyeti kuranlarda, Hatay'ın bağımsızlığının, din, mezhep ve ırk farklılığı gözetilmesizin herkese mutluluk getireceği inancı vardır. En büyük

¹³⁴ Türk-Arap Muhâdeneti Cemiyeti Risalesi, s.19-20.

beklenti ve iyimserlik de Hatay'da eşitlik ve barışın sağlanmasına yöneliktir. Hatay Meclisi'nin eşitlik ve adalet şartları içinde herkesin hakkını ve onurunu koruyacağı, Hatay'da herkesin fikir ve vicdan özgürlüğüne sahip olacağı, hiçbir devlete ve hiçbir topluma husumet beslenilmeyeceği en önemli temenniler arasında sayıldı. Hatta Hatay'ın Yakınoğu'nun "müreffeh ve me'sud bir İsviçre'si" olacağına ilişkin iyimserlik dışı vuruldu. Hatay Devleti'nin kurulmasıyla bölgedeki çeşitli etnik ve inanç grupları arasındaki sorunlar ortadan kalkmıştı. Farklı etnik ve inanç unsurlarıyla harmanlanmış Hatay'da Çerkezlerin "Türklerle can ve kan kardeşliği" yaptığı, "Alevilerin" kökenlerinin "Etilere" dayandığı öne sürüldü. Bu yaklaşım Türkiye'nin savunduğu en önemli tezlerden biriydi.

Türkiye'de Alevilere mezheplerinden dolayı kötü gözle bakılmadığı, öz kardeş muamelesi gördükleri, serbest işlerde çalışabildikleri, bürokraside üst düzeye çıktıkları belirtilerek, bu hususun Hatay'daki "Alevileri" de etkilediği belirtildi. Cemiyette Hatay'ın bağımsızlığının ve Hatay Meclisi'nin yapacağı kanunların bu inanç zümresini güvence altına alacağı beklentisi vardır.

Hatay'da Sünnî Arapların sayısının az olduğu öne sürüldü. Bunlardan bir kısmı tüccar ve esnaf olmakla birlikte, büyük çoğunluğu köylerde tarımla uğraşmaktaydı. Vatani Partisi liderlerinin ve Arap milliyetçisi gazete yazarlarının Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumlarının Türklerle Araplar arasındaki dostluğu bozduğu tespiti yapıldı. Özellikle bazı Lübnanlı politikacılarla Ermeni komitecilerinin Türkler aleyhinde tahrikte bulunmalarına dikkat çekildi.

Cemiyet, Türk-Arap ilişkilerinin dostluk çerçevesinde yürütülmesini ve Arap milliyetçilerinin Türkler hakkındaki olumsuz yargılarını etkisiz kılmayı amaç edindiğinden yayınlanan risalede, dış politika alanında analizler yapıldı. Türkiye'nin barışçıl bir dış politika izlediği, sorunlarını bu çerçevede çözdüğü ve başta Irak, Mısır, Suûdiye (Suudi Arabistan) Devletleri olmak üzere tüm Arap dünyası ile dostluk ilişkisi geliştirmek istediği vurgulandı. Türkiye'nin eskiden beri Arap ülkelerini desteklediği, bu nedenle Osmanlıdan ayrılan ulusların kendi geleceklerini tayin etme hakkına sahip

olduklarını Lozan'da ve Cenevre'de ilân ettiği, hiçbir zaman manda rejimini benimsemediği açıklandı.

Irak ve Mısır'ın bağımsızlığı Türkiye tarafından desteklenmişti. Cemiyette göre Arapların bağımsızlığını arzu eden Türkiye'nin Suriye'ye düşmanca bir tutum takınması olanaklı değildir. Türkiye, Suriye'nin en yakın ve en güçlü komşusudur. İskenderun Limanı'nda Türkiye'ye ayrıcalıklar tanınması hem bölgenin eski parlak günlerine dönmesine, hem de Halep'in gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Cemiyet, bu risale ile Ermeni tehlikesine de dikkati çekmişti. Geçmişte Halep'te bir Ermeni yurdu oluşturulmaya çalışıldığı hatırlatılarak, bu teşebbüsün hâlâ devam etmekte olduğu öne sürüldü.

Risâlede yapılan son bir değerlendirmede, Suriye-Türkiye dostluğunun bütün Arapların ve Türklerin lehine olduğu, bu dostluğu bozmaya çalışmanın Türklüğe, Araplığa ve Müslümanlığa ihanet etmekle eş anlamlı olduğunun altı çizildi.

Sonuç

Aynı coğrafyada yaşayan, ortak dinî ve kültürel değerleri paylaşan Türkler ve Araplar, yüzyıllarca birlikte sorunsuz yaşadılar. Bu birliktelik 19. yüzyıl boyunca yaygınlaşan milliyetçi ideoloji ve ulus-devletlerin kurulmasıyla gölgelenmeye başladı. Bazı Arap entelektüellerinin liberal-demokratik değerleri benimsemeleri ve ulusal uyanışlarını gerçekleştirmeye çalışmaları, sonu ayrılıkçılığa varacak bir hareketi başlattı. Bunu amaçlayan çeşitli siyasal ve kültürel cemiyetler kuruldu. Kongreler düzenlendi.

Osmanlı Hükûmeti, ayrılıkçılığı önlemek ve ülkedeki çeşitli etnik unsurları ve dinî grupları bir ideal etrafında toplama projesi olan Osmanlıcılığı uygulamaya koyması da istenilen sonucu vermedi. Osmanlıcılıktan Arapçılığa bir adım daha yaklaşıldı. Hatta, 19. yüzyılın sonlarına doğru, bazı aydınların İslâmî kimliği öne çıkarmak, Müslümanları geri kalmışlıktan kurtarmak, birleşmelerini sağlamak ve Batı yayılmacılığı karşısında bir set oluşturmak amacıyla dolaşıma soktukları İslâmcılık projesi de Arapların kopuşunu önleyemedi. Nihayet Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar, başta İngilizler olmak üzere Batı emperyalizminin desteğiyle Büyük Arap Ayaklanmasını

çıkarttılar. Türklerle Araplar arasında yaklaşık bin yıldır süren birliktelik yerini ağır bir tramvaya ve karşılıklı suçlamaya bıraktı. Arapların büyük imparatorluk kurmak özlemiyle başlattıkları hareket, büyük bir hüsrarla sonuçlandı. Savaş sona erdiğinde Orta Doğu'nun sınırları Paris ve Londra'da masa başında yapay bir şekilde çizildi. Batı emperyalizmi Araplara bağımsızlık yerine manda rejimleri dayattı. Oysa Türkler, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Bağımsızlık Savaşı'nı başarıya ulaştırarak, ulus-devletlerini kurdular. Hatta Bağımsızlık Savaşı'nın gerekçesini içeren Misak-ı Millî belgesinde Araplara kendi geleceklerini tayin etme hakkı tanıdılar. Türk liderler, her fırsatta manda rejimlerini benimsemediklerini açıkladılar.

Türkiye'de sürdürülen modernleşme hareketleri ve benimsenen lâik sistem Arap dünyasında olumlu ve olumsuz tepkilerle karşılaştı. Türkiye 1930'lara gelindiğinde Lozan'da çözülemeyen sorunlarının büyük bölümünü çözdü ve uluslararası toplumda güçlü ve saygın bir ülke haline geldi. Araplar ise, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan yeni dünya düzeninden ve manda rejimlerinden kurtulmak için büyük bir çabanın içine girdiler. Bu süreç çerçevesinde 1930'ların başında Irak, ikinci yarısından itibaren ise Mısır, Türkiye ile dostane ilişkiler kurmaya çalıştı. Bununla birlikte Türkiye, Balkan ve Sadabad Paktlarıyla bölgesel savunma ve barış girişimlerine öncülük yaptı.

Hatay Sorunu ve daha sonra Hatay Devleti bu süreç boyunca Türkiye'nin dış politikasının en önemli konularından birini oluşturdu. Türkiye, resmî, gayri resmî kurumları ve kamuoyu ile bu sorunu, o bölgede bulunan Türk unsurunun lehine çözmeye çalıştı. Öncelikle bölgeye bağımsız siyasal bir varlık statüsü kazandırmaya büyük çaba gösterdi. Savunduğu tezi Fransa ve Cemiyeti Akvam nezdinde uluslararası konjoktürü de göz önüne alarak ısrarla savundu. Irak, Mısır ve Suudî Hükûmetleri gibi Türkiye ile dostluk ilişkisi kurmaya çalışanlar, bu teze karşı sessizliklerini korurken, Arap milliyetçileri Türkiye'ye çok sert eleştiriler yönelttiler. Suriye'de ve Hatay'da Türklere saldırılarda bulundular.

Mısır'da, Türk-Arap ilişkilerinin düzelmesini ve dostluk çerçevesinde sürdürülmesini savunan bir grup, Türk-Arap Dostluk Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyet yayınladığı risalede, Türkiye'nin tezi doğrultusunda bölgedeki çe-

şitli etnik unsurların ve dinî grupların bir arada barış içinde yaşaması üzerinde durdu. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin bir parçası olan Hatay'la doğrudan ilgilendi ve anavatana katılmasının alt yapısını hazırladı. Nitekim, koşullar olgunlaşınca Hatay Meclis'i aldığı bir kararla Türkiye'ye ilhak olduğunu açıkladı. Böylece Türkiye izlediği etkin ve dinamik dış politikanın sonucunda hedefine ulaşmış oldu.

EK: Türk-Arap Muhâdeneti

1- Hatayın ayrı bir mevcudiyet olarak iç siyasasında egemenliği Cemiyet-i Akvam kararıyla kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin Devlet Reisi Büyük Atatürkün direktifleri dairesinde takip ettiği bu işi de diğer iç, dış siyasaları gibi muvaffakiyyetle, zaferle neticelenmiştir. Artık Hatayın dahili işlerdeki istiklâl ve kendi kendisini; kendi yapacağı kendi kanunlarıyla idâre etmesi esası hakikat olmuş bir emr-i vâki'dir. Bu hakikat ve bu emr-i vâki' Türkiye, Fransa da dahil olduğu halde küçük, büyük bütün cihan devletlerinin ve milletlerinin beğendiği ve benimsediği müşterek bir eserdir.

2- Türkiyenin, Fransanın ve Akvâm Cemiyetinin muhafazasını ve inkîşâfını taahhüd ettiği bu eseri bozması, bu hakikatı tahrip etmesi ve bu emr-i vâki'yi tagyir eylemesi her türlü imkân ve ihtimalin dışına çıkmış bir emr-i muhâldir. Muhâl ile uğraşmak ise kâr-ı akl değildir.

3- Bazı safdan ve ma'sum adamların, şahsi menfaat güden ve nefsâniyyet ve garaza kapılan meşkuk kimselerin igvâ ve ifsâdâtına kapılarak Hatay istiklâlini sözle ve yaygara ile bozacaklarını vehmettikleri görülüp işitiliyor. Bu gibi teşebbüs ve hareketlerin neticesi elbette hüsrân olacaktır. Bu tarzdaki ef'âl ve harekâtı zararı yalnız kendilerine dokunmayacak ve bu zararın arasını kendi ma'sum olan anaları, çocukları çekeceklerdir. Bunlara acımamak kabil olmuyor. Halbuki bu ma'sumlara bu acı akıbeti bilerek hazırlayan müşevvik ve müfsidlerin her biri şimdiden kendilerine bir firâr-ı mülcei bulmuşlardı. Çocuklarını ve ailelerini uzak ve emin yerlere kaçırmışlardır. Kendileri de firara müheyyâ bulunuyorlar. Böylelerine katılmak ve kapılmak ne büyük gafletdir.

4- Hayatın istiklâli Hatay ve Hataylılar için ve Hatayda oturan din, mezhep ve ırkı ne olursa olsun her aile ve her ferd için huzur ve saadeti mebd'e'i ve vesilesi olacaktır.

5- Hatay'ın istiklâli ve Hatay Meclisinin yapacağı kanunlar herkesin hakkını, haysiyetini musavat ve adalet şartları içinde muhafaza edecek, Hatayda herkes fikrinin ve vicdanının hürriyetine sahip olacaktır.

6- Hatayın içinde sulh ve sükûn hakim olacak, dışında hiçbir devlete, hiçbir câmiaya da husumet beslemeyecek ve Hataylıların huzur, sükûn ve emniyetini bozamayacaktır.

7- Hatay; yakın şarkın müreffeh ve me'sud bir İsviçresi olacaktır. Ve bu refah ve saadetten dinî, mezhebi ve ırkı ne olursa olsun mütesâviyen Hataylılar istifade edeceklerdir. Bunun içindir ki bu gayenin bir an evvel husûlüne bilâ-tefrik cins ve mezhep en çok çalışan yine Hataylılardır. Hatayı gezen ve tedkik eden bi-taraf müşâhidlerin bu hususdaki kanatları kat'î dir. Onların dediklerine göre;

A- Hatayda büyük ekseriyeti teşkil eden Türkler aralarındaki her memlekette tesadüf edilen eski ve yeni her türlü geçimsizliği ve anlaşamamazlığı bir tarafa bırakmışlar, el ele vererek birlikte çalışmağa koyulmuşlardır. Artık aralarında evvelce görülen çekememezlik ve saire gibi soğukluklar zâil olmuş veya zâil olmakda bulunmuştur. Bu soğuklukları doğuran sebepler de el birliği ile birer birer ortadan kaldırılmaktadır.

B- Yabancı tesirlerle çok tahrike uğrayan Çerkesler her yerde her vakit ve hususıyla dar zamanlarda olduğu gibi Türklerle can ve kan kardeşliği yapmaktadırlar. Zaten bu iki kardeş anasır arasında başka türlü bir his ve harekete de intizar edilemezdi. Asil Çerkez ırkını yolundan şaşkırtmak isteyenler bir kere daha sükût-u hayale uğramışlardır.

C- Asılları Etilere müntehâ olan Alevilerde bugün Türklerle tevhid-i me-sâi etmek üzere bulunuyorlar. Hatta bi-taraf müşâhidlerin re'y ve mütâlasasına göre şimdiden iş ve emel birliği yapmışlardır, dahi denilebilir. Türkler saltanatlar, sultanlar ve halifeler zamanında olduğu gibi artık hiçbir yerde Alevilere mezheplerinden dolayı hasmâne nazarla bakmıyorlar. Onlara öz kardeş muamelesi yapıyorlar. Aleviler Türkiye'de kanunların musavat ve adaletinden azami istifade ediyorlar. Adlî, mülkî ve malî her türlü müsâade ve himâyeye mahzar bulunuyorlar, serbest çalışıyorlar, çok kazanıyorlar. Hür ve serbest, müreffeh bir hayat yaşıyorlar. İçlerinden ziraatte, ticarete, sa'natta çok ilerlemiş zevat vardır. Her ailenin kendi mülki, toprağı, çifti, çubuğu vardır. Sıhhatlerine bakılmakta ve korunmakta ve ictimâî seviyeleri yükselmektedir. Alevilerden yetişmiş, yükselmiş hakimler, doktorlar ve sair meslek erbâbı pek çok şahsiyetler vardır. Hatta içlerinden mebus olanlar bile bulunuyor. Bunların hepsine Türk nazarıyla bakıyor ve hiç biri Türkten farklı görülüyor. Türkiye'de az zaman zarfında gözle görü-

lecek ve el ile tutulacak kadar meydana gelen bu semere, zeki ve münevver Hatay Alevilerinin gözünden kaçmamaktadır.

Hatay'ın istiklâli ve Hatay meclisinin yapacağı kanunların, kendilerine de böyle bir istiklâl ve mevki hazırlayacağına emin bulunuyorlar. Filhakkı Lazkiye Alevilerinin istiklâli son Fransız-Suriye muahdesiyle kaldırıldıktan sonra istiklâl ve akıbetleri vahimleşmiştir.

Şer'i'at esaslarına istinad ederek kurulan yeni devletin idârî ve şer'î usûllerinden tazyika ve ta'kibe uğramalarından bi-hakkın korkulur. Mezhep husûmetlerinin tekrar alevlenerek küfürle rafzü-elhad ile ithâm edilerek tahkir, tezlîl edilmekten endişe etmekte hakları vardır.

Ticarette, sana'atta geri kalacaklar, şer'î mahkemelerde mülkî ve malî kararlarda dûn muamele görecekler, vatandaşlık hukukundan değil, hatta insanlık hakkından bile mahrum bırakılacaklardır. Bazı idârî ve malî tartiblerle malları ellerinden alınarak fellâhlığa îcbâr edilecekler. Halleri, hayatları, kendilerinin tevsîm edildiği fellâh unvanına tevafuk edecekler. Az zaman zarfında ya tebdil-i din ve mezhep veyahud terk-i daru diyar icbâr olunacaklardır. Yine muhtelif ve bi-taraf müşahidlerin ve seyyahların rivayet ve intibalarına göre bir çok misyonerler alevi köylerinde şimdiden dolaşmağa ve propagandaya başlamışlardır

Yakın zamanda Suriye'de birer birer tecelli edecek olan bu korkunç akıbet, bil-zarûre alevilerin başına gelecek olan bu felâket alevi münevverlerini ciddi surette düşündürmektedir.

D- Hatay'da Sünnî Arabların miktarı çok azdır. İskenderun şehrindeki tüccar ve esnaf müstesna olmak üzere mütebakiyesi köylerde ve çiftliklerde çiftçilik ve yarıcılıkla meşguldurlar. Suriye'de müfrit milliyetçi ve vatanî kitlesine mensup olanlarla onların teşvikiyle teşkil ve Ermeni çetelerin el altında Müslümanlara tasallut edilen demir gömlekli ve sair grupların tehdid, tazyikleri altında bugün bunlardan bir kısmı Sancakın istiklaline muâriz bir vaziyet almış bulunuyorlar. Hataydaki memurların ekseriyet-i azimesi Suriyelilerden seçilmiş olduğu cihetle Hatay müstakil olunca memuriyetlerinden uzaklaştırılacaklarına kan'î olan bu memurların tazyikiyle Arapları korkutmakta menfaat ve kanaatleri haricinde görünmeye sevk et-

miş, halbuki işlerinde muvaffakiyyet gösteren ve halka iyi muamele eden me'murlar için bir korku olmamak lazımdır. Bunların yerlerinde ve me'muriyetlerinde kalabilmeleri bugünden itibaren kendi ellerindedir.

Hatay'ın müstakil idâreye mahzar olması orada sakin her sınıf halk gibi Arapların da lehindedir. Hatay'da hürriyet elbet Suriye'den fazla olacak ve Hataylıların askerî mükellefiyeti hiç bulunmayacaktır.

Askeri mükellefiyet ve teşkilâtı olmayınca Hatayın masrafı da az, tabiatıyla halkın da malî mükellefiyeti o nisbette hafif olacaktır. Zaten bunu müdrik bulunan münevver Araplar Hatay istiklaline için için sevinmektedirler.

Hatay haricindeki Suriye gazetelerinde görülen Türk aleyhdarlığı ne muharrirlerin ne de kari'lerinin kanaati mahsulidir. Bunlar, vatanî rüseâsının cebr ve tazyikleriyle yazdırılmış makaleleri, geçici siyasi bir havanın hiç bir fikr ve vicdanda yer tutmayacak muvakkat ve dipsiz bir cidâlidir. Yakında hakikat anlaşılacak ve hal-ı tabîi avdet edince şüphesiz gazetelerde Arablığın ve hususıyla Suriye'nin hakiki menfaat ve ikbalini Türklerle iyi dostluk ve komşuluk yapmakta olduğunu neşre başlayacaklardır.

Vatanî rüseâsı Suriye'yi parçalamakta gösterdikleri hiffet ve isti'calin kusurunu örtmek için efkâr-ı umûmiyeye Türk düşmanlığı telkin ederek milletin irfanını ve vicdanını şaşkırtacak başka gayelere tevcih etmek istiyorlar. Halbuki Arap milleti, bugünkü reislerinin zan ettiklerinden fazla sâlim bir fikr-i siyasiyeye malik akl ve mantika sahip mümtaz ve münevver bir kitledir. Bir taraftan da şimdiki hükümet adamlarının bu yanlış manevrası, Lübnanlı politikacıların el altından yürüttükleri entirikalar; Ermeni, Taşnak komitecilerin yaptıkları ifsâdât uzun müddet gizli kalması müşkil şeylerdir. Suriyelinin keskin zekâsı yakında bu fesad perdesini ve şebekesini yırtacak ve hakikat meydana çıkacaktır. Lübnanlı politikacılarla Ermeni komitecilerinin Araptan ziyade Arap görünmeleri ve Arapları içeride ve dışarıda Türkler aleyhine tahrik etmeleri çok şayan-ı dikkat ve aşikâr bir iğfâldır. Halkın gaffetine istinâd ettirilmek istenen hiçbir siyaset asla haki-ki olamaz ve hiçbir vakit uzun yaşayamaz.

Türkiye Devletinin harici siyaseti cihan sulhunun istihdâf ettiği âsârla sabittir. Türkler, kendilerinden ayrılan milletlerin mukadderâtını kendileri-

ne bıraktıklarını Lozan'da, Cenevre' de fırsat düştükçe her yerde ilân etmişlerdir. Hiçbir vakit mandayı tanımamışlardır. Türkiye hükümetinin, hududları haricinde hiç kimsenin toprağında gözü yoktur. Türkiye bütün komşularıyla sulh ve müsâlemet dairesinde yaşamakta hatta birçoklarıyla müttefik bulunmaktadır. Türkler her davalarını sulhen hal etmektedir. Türklerin büyük devletler arasındaki nüfuz ve kudreti ve beyn-el milel meselelerdeki sulh perverâne teşebbüsât ve te'siratı cihanın mergubi olmakta, uzak, yakın, büyük, küçük her devlet, her millet Türk dostluğuna ehemmiyet ve kıymet vermekte ve Türkiye'nin kuvvetine, dostluğuna güvenmektedir. Türkiye'de bu dostluğunu ve dostluktan mütevellid vefâkârlığını ve fedâkarlığını dostlarından, hususıyla komşularından esirgememektedir. Müttekabil hissiyat Türkiye-İran, Türkiye- Irak kardeşliğini doğurmuştur. Irak istiklâlîni ve istiklâlden sonraki muvaffakiyyetini bu dostlukla te'yid etmiştir. Irak da bir Arap devletidir.

Mısır'ın istiklâlîni en evvel Türkler istemişler ve onlar anlaşmışlardır. Bu defa da Mısır'ın Cemiyet-i Akvam'a kabulünü Türkler teklif etmişler ve kapitülasyonların ilgasını da Türkler müdafaa etmişlerdir. Yakında Türkler ile Mısırlılar arasında muhâdenet muahedeleri akd olunacak, ticarî ve iktisadi münasebet artacak ve bundan tarafeyn milletleri çok istifade edecektir. Mısır da bir Arap devletidir.

Suûdiye Devleti ile Türkiye hükümetinin münasebetleri dostluktan ileri bir halde, adeta kardeşlik derecesindedir.

Coğrafi vaziyetin bu iki memleketi birbirinden çok uzaklaştırmış bulunmasına rağmen aralarındaki münasebet dostluk, ve anlaşma adeta hem hudud devletler münasebetine benzemektedir. Ve bu münasebetin inkişafı tarafeynce iltizam ve temenni edilmektedir. Hicaz-Suûdiye devleti de bir Arap devletidir.

Arabların istiklâl ve istikbalini bu kadar candan arzu eden ve Arap ikbâl ve istiklâlîni kendi ikbâl ve istiklâlîyle hem ahenk ve tev'em gören Türkiye'nin, Suriye istiklâlîne hasm olması anlaşılabilir bir muammâdır. Türklerde böyle bir his ve temâyül yoktur. Ve hiçbir yerde böyle bir hissin maddi ve manevî izine tesadüf olunamaz. Bu muhayyel husûmet ancak ve

ancak bazı taşkın Suriyeli politikacıların ma'lûl hayallerinden doğmuş bir mugalatadan başka bir şey değildir.

Suriye Lübnanın ayrılmasıyla parçalandıktan ve Hatay iç işlerinde ayrıldıktan sonra dahi birçok anâsır ve mezâhibden müteşekkil bir câmiadır. Şimalde Kürtler, Ermeniler ve hatta son defa Habur kenarlarına yerleştirilen Nasturiler, Arap anasırına adeden fâik bir vaziyetdedirler. Bu münevver ve çalışkan kitleyi Zor livasının nîm-mesken aşiretleriyle şimi ve aneze hayme-nişinileriyle idâre kolay değildir.

Hatay hududlarından Cizre'ye kadar şerid gibi uzanan (800) kilometrelik şimendifer hattı Türkiye'nin tasarrufu altındadır. Bu güzargahın cenubunda pek çok Türk, Türkmen ve Kürt köyleri vardır. Hududun cenub kısmında asayişin muhafazası mesuliyetini Türkiye taahhüd ve tekeffül etmiştir.

Türkiye her itibarla Suriye'nin en yakın, en alakalı ve en kuvvetli komşusudur. Suriye'yi sulayan, Halebe can ve hayat veren Fırat, Kuveyik, Habur suları hep Türkiye'den çıkar. İskenderun limanında Türkiye'nin hakkı tanınmıştır.

İskenderun limanında Türkiye ticareti için yer ayrılması İskenderun limanın derhal Türkiye Cumhuriyeti tarafından bütün techizatı haiz bir liman haline konmasını icab ettirecektir. Hatta, Türkiye'de bu yolda hazırlıklar bile başlamıştır. İskenderun, ikmâl edilen ve edilmekte olan Şark-ı Türkiye Şimendifer şebekesinin müntehâsı olacaktır. İskenderun limanı Şarkı ve Cenubu Türkiye'nin, Irak'ın vustâ ve Garbi İran'ın hatta Afganın ve tabiatıyla cezirenin tabî bir limanı olacak, Halk İskenderun limanında Türkiye'ye bir yer ayrılmamış olsa idi, İskenderun bu teşkilât ve hinterlanından mahrum bulunacak, yalnız civarının ve Halebin limanı olarak kalacaktı. Halbuki Halep bugün dahi eski revnak ve ticaretini kayıp etmiş bulunuyor.

Suriye'nin en büyük bir şehri ve büyük ticaret ve sanayi merkezi olan Haleb'in eski vaziyeti, İskenderun'unun bu suretle müstakil Hatay'da olması ve limanda Türkiye'ye yer ayrılması sayesinde îade edilmiş olacaktır. Hatay'ın iç istiklâli ve İskenderun limanının Türkiye tarafından techizatlı bir liman haline konması, İskenderun'u şark karibde rakipsiz bir iskele ve Halebi de yine rakipsiz bir ticaret merkezi yapacaktır.

Eskiden beri en yüksek ticarî fikirleri bütün Şark'da ma'lum olan Haleblilerin, samîm ruhlarında bu sevinç, her tehlide rağmen, aşikâr okunmaktadır. Suriye'nin Avrupa ile en yakın ve en serî münasebet ve muvâsâlasını te'min eden karayolları ve demiryolları Türkiye'den geçer.

Bütün bu coğrafi, iktisadî ve ticarî âmiller Suriye'nin menfaatını Türkiye menfaatına bağlamaktadır. İki taraf halkının ekseriyetinin dinî hissiyatı ve asırlarca beraber yaşamanın verdiği ahlâk ve hissiyat birliği bir demiryolu hattından ibaret olan siyasi bir hududun ayıramayacağı kadar kavîdir. Bu hakikatlar ve zaruretler, Türk husûmet ve aleyhdarlığını kendilerine mesned yapan bugünkü Suriye imâmdâranının dahi zaten bildikleri fakat yanlış bir siyasetin zebûnî olarak görmemezlikten ve bilmemezlikten geldikleri doğru yolu er geç kendilerine kabul ettirecektir. Bugün Halebde, Hama, Humusda, hususıyla Şamda ve Beyrutda böyle düşünen Arap münevverleri pek çoktur. Fakat Taşnak komitecilerinin te'siri altında kalan bir takım eşrafın tasallutundan çekindikleri için içlerinde kan ağladıkları halde hakikati söylenmekten ictinâb ediyorlar. Bıçak kemiğe dayanınca Suriyelilerin hiçbir şeyden çekinmeyerek hakikati olduğu gibi söyleyeceklerine ve memleketlerinin menfaati uğrunda hayatlarını fedâ edeceklerine ve ettiklerine tarihte binlerce misâl vardır. Ehl-i salîb zaferleri tarihte şu veya bu kumandanın adına izâfe olunur. Halbuki o zaferlerin hakiki kahramanları Suriyelilerdir. Bugünkü mevhum Türk düşmanlığına karşı bilenen bıçaklar yarın hakiki Arap düşmanlarına tevcih olunacaktır. Yalnız bu kılınçlar, ilk hamlelerinde karşılarında havale edilecek ne bir göğüs ne bir kafa bulacaklardı. Çünkü, onlar kaçacak yerlerini kendi elleriyle Suriyeden ayırdıkları Lübnan dağlarında şimdiden ayırmışlardır. Yabancı milletlerin keşişleri manastırlarında onları bekliyorlar.

Lübnan dışındaki Ortodokslar fikr ve re'yelerini çokdan izhâr etmiş bulunuyorlar. Hataydakiler Hatayın istiklâlinden çok memnundurlar. Dinleri ve ayinleri serbest kalmakla beraber menfaatleri de mahfuz bulunacak Türkiye ile ticaretleri artacak ve hatta ihracat ve idhalatda eski mevkilerini kazanacaklardır.

Suriyedekiler ise, hem mezheplerinin bu vaziyetinden a'zamî istifade edecekler, Suriye, Hatay, Türkiye mütekebil ticaret muamelelerinde bir

hatt ve asl rolunu ifa edeceklerdir. Katolikler her zaman olduğu gibi Fransız siyâsetini ta'hib edeceklerdir.

Fransa'nın ana siyaseti ise Türkiye hükümetiyle dostluk yapmak, hatta ittifak etmektir. Bunu Fransız ricâli her gün tekrar etmekte ve Fransız matbuatı neşriyatıyla ta'hib etmektedir. Fransız matbuatının bir günlük yazısı ve Fransız ricâlinin sözleri müsâade olsa da Suriye matbuatının da bir kecekik olsun yazılsa Suriye efkâr-ı umûmiyesi Fransa ve Türkiye dostluğunun ne kadar ileri olduğunu anlar ve Türk dostluğunun kendileri için ne kadar kıymetli olduğunu hakkındaki kanaatlerinin isabetiyle iftihâr ederlerdi. Fakat, kendilerinden bu hakikat gizlenmek isteniyor. Suriye imâmdarını nankör ve güç bir işe girişmiş bulunuyorlar. Çünkü hakikat güneşinin ziyâ'sı hiç kimseden ba-husus zeki ve münevver Suriyeliden gizlenemez. Suriye istiklâli için uğraşmış fedakârlık etmiş bir çok Suriyeliler hâlâ mevkuf ve menfi bulunuyorlar.

Bunların kendileri ve aileleri elem ve mahrumiyet içindedirler. Niçin hâlâ bir afv ilân edilmiyor. Niçin bu vatanperverler vatanlarına iâde edilmiyor. Acaba, bunların avdetlerinden ve serbest bırakılmalarından bir takım hakikatların meydana çıkarılacağından mı korkuyorlar.

Türkmenler zaten Türkdürler. Onların mukadderatı Türklerinkine bağlıdır. Ve Hatayda, Suriyede bir de yüzellilikler ve Türkiye rejimi muhalifleri var. Bunlar hakkında şefkatle muamele Hatay istiklâlinin câizesi olacaktır. Ancak kendileri de bedbinlik ve muhalefet-î temerrüdünî bırakarak câmîanın mukadderatına uymaları ve bu şefkate liyakat göstermeleri lazımdır.

Taşnaklar elinde felaketten felâkete uğrayan zavallı Ermeniler komitelerinin ve çetecilerin tedhişinden kurtuldukça hakikati söylemekden çekinmemektedirler. Hatta işidildiğine göre bir çokları şimdiden Türklerle anlaşma teşebbüsüne girmişlerdir. Onların en büyük emelleri bugün Halebde ve şimâlî Suriyede elde ettikleri iktisadî ve ticarî tefevvuku muhafaza etmektir.

Bir vakitler Halebi Ermenistan merkezi yapmağı dahi düşünmüşlerdir. Etrafdaki araziye Araplardan alıyorlar ve aralara Ermeni muhâciri yerleştiriyorlardı. Bir Ermeni Filistinide orada yaratılacaktı. Bu teşebbüs hâlâ de-

vam etmektedir. Taşnakların bugün Arablık davasını Araplardan fazla güd-
mek istemelerinin sebebi de budur.

Hatta işidilğine göre bugünkü vatanî rüseâsıyla Ermeni Taşnakları ara-
sında Suriye şimâlinde Nasturiler için olduğu gibi Ermeniler için de bir
yurd ayrılması mukarrermiş. Lübnanı bu kadar kolay ayıran bu liderlerin
bunu da kabul etmiş olmaları çok muhtemeldir. Fakat Fransa ve hususuy-
la Akvam Cemiyeti buna asla muvâfakat etmeyecektir. Ve hakiki Arap ef-
kâr-ı umumiyesinin daha buna müsaid olmayacağı aşikârdır. Bunu bilen
Taşnakların haricindeki Ermeniler mevcutlarını kurtarmağı bir kâr sayarak
Türk-Fransız anlaşması hakikatini kabul etmeyi hakiki menfaatlerine mu-
vâfık görmektedirler. Bu hakikati Halep ve Zor Araplarının daha evvelden
görmüş olduklarına şüphe yoktur.

Hülâsa :

1- Hatay iç istiklâlini temin hususunda Cemiyet-i Akvamın kararına ik-
tirân eden Fransız-Türk anlaşması cihan sulhu için bir zafer olmuştur.

2- Bu anlaşmadan, Türkler ve Fransızlardan ziyade Suriyeliler istifade
edeceklerdir.

3- Hatay istiklâli Hatayda sakin Türkler, Aleviler, Araplar, Ermeniler,
Ortodoks ve Katolikler için refah, saadet ve hürriyet mebde'idir.

4- Türklerin kendi aralarında ve diğer unsurlarla birlikde çalışmalarını bu
saadet ve refahın bir an evvel husûlünü te'min edeceklerdir.

5- Suriye istiklâlinin en hârr tarafdarı Türklerdir. Hatay istiklâli Türki-
ye, Suriye siyasi ve iktisadi teşrik-î mesâîsinin ilk tatbik sahası olacaktır.

6- Bugün Suriye matbuatının da zorla yapılan Türk aleyhdarlığı neşriyatı;
yanlış bir politika manevrasıdır ve Suriyelilerin fikir ve hissine asla ter-
cüman olamamaktadır. Türkiye efkâr-ı umûmiesi bu hakikati görmede bu
ifsâdât ve tahrikata kapılmamakda, bil'âkis Suriye'nin istiklâlini ve Suri-
yelilerin ikbâlini temenni etmektedir.

7- Irak, Mısır, Suûdiye devletleri Türkiyeye yakın dostdurlar. Suriyenin
aynı yolda yürümesi için hiçbir mâni yoktur. Bugünkü imâmdarlarda er
geç bu hakikati anlayacaklardır. Suriye-Türkiye dostluğu evvel emirde Su-

riyelilerin ve Suriye istiklâlinin ve sonra da bütün Arabların ve Türklerin lehindedir.

Bu dostluk aleyhine çalışmak, Arablığa ve Türklüğe ihanettir. Aleyhde çalışanlar kim olursa olsun, hangi sebep ve te'sir altında bulunursa bulunsun Arablığa, Türklüğe ve Müslümanlığa ihânet eder. La'net olsun böyle hainlere!...

Türk-Arap Muhâdenet Cemiyeti